

Marte Gulbrandsen

Friheten til å velge

En kvalitativ studie om selvalgt isolasjon i norske fengsler.

Masteroppgave i sosiologi.
Veileder: Johan Fredrik Rye.

Juni 2020

Friheten til å velge

En kvalitativ studie om selvalgt isolasjon i norske fengsler.

Masteroppgave i sosiologi.

Veileder: Johan Fredrik Rye.

Marte Gulbrandsen

Lektorutdanning i samfunnsfag

Innlevert: Juni 2020

Hovedveileder: Johan Fredrik Rye

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Institutt for sosiologi og statsvitenskap

Sammendrag

Formålet med denne studien er å få mer innsikt om «selvvalgt isolasjon» som et fenomen i norske fengsler. Skandinaviske isolasjonspraksiser har i større grad blitt belyst, drøftet og kritisert etter at internasjonale overvåkningsaktører dømte flere nordiske land for å ikke etterleve konvensjoner om tortur- og umenneskelig behandling i fengselsinstitusjonen. Det satte et søkelys på isolasjon som et kritikkverdig statlig maktmiddel, men rapporter viser også en økning i antall tilfeller «selvvalgt isolasjon». Med bakgrunn i dette skal denne studien belyse hvorfor fanger *velger* isolasjon, hvordan fanger kan oppleve denne tilværelsen og hvilke refleksjoner de har om muligheten til å velge det.

Analysen er basert på ni dybdeintervjuer med fanger fra tre høysikkerhetsfengsler i Norge. Datamaterialet blir primært tolket i lys av Goffman sin teori om stigma, men også tidligere forskning på isolasjon, Goffman sin teori om dramaturgi, noen allmenne samfunnsbetraktninger av Durkheim og Becker sitt konsept om avviksgrupper. Oppsummert viser studien at «selvisolerte» fanger ikke opplever isolasjonen som et *reelt valg*. Det er grunnet straffens frihetsberøvelse har innskrenket fangenes handlingsrom, men dette kan bli ytterligere innskrenket dersom fanger må innfri forventninger og krav fra fangemiljøet på fellesskapsavdelingene. Fangemiljøenes etablering av «miniatyrsamfunn» er en konsekvens av manglende bemanning, og det kan gi utrygge soningsforhold for fanger som ikke kan eller ønsker å passe inn i miljøet. «Selvvalgt isolasjon» kan derfor bli en fluktmulighet for fanger som ønsker å få være seg selv uten å ta hensyn til satte krav, men isolasjonstilværelsen kan også føre til at fanger inntar rollen som «fange» i større grad. Det kan gjøre det vanskeligere for fangene å bli reintegrert tilbake til samfunnet, og viser et behov for at fanger bør bli mer aktivisert under isolasjon slik at Kriminalomsorgen kan arbeide i tråd med sitt samfunnsoppdrag.

I et overordnet perspektiv belyser oppgaven hvordan ressursituasjonen og økonomiske innstramninger, for eksempel gjennom ABE-reformen, kan føre til at flere fanger «velger» isolasjon, og hvordan økt bemanning trolig kan redusere omfanget av det.

Abstract

The purpose of this study is to gain more insight into "voluntary isolation" as a phenomenon in Norwegian prisons. The prison institutions of several Nordic countries have received negative international attention for not adhering to human rights conventions regarding torture and inhumane treatment of isolated prisoners. This has sparked a discussion about Scandinavian isolation practices and highlighted criticised aspects of isolation as a power of the state. The number of cases of "voluntary isolation" is also reported to have increased. This study will explore why prisoners choose isolation, how prisoners can experience isolation, and what reflections they have about the opportunity to choose it.

The analysis is based on nine in-depth interviews with prisoners from three high-security prisons in Norway. The data material is interpreted in light of previous research on isolation, Goffman's theory of dramaturgy and stigma, some general social considerations from Durkheim, and Becker's concept of deviance groups. The analysis is divided into three chapters that show how "self-isolated" prisoners handle and negotiate their stigma in three different contexts in the prison institution. This is followed by a discussion chapter that examines the findings from the analysis in a broader view.

In summary, the study shows that "self-isolated" prisoners do not experience isolation as a real choice. It is initially because the punishment's deprivation of liberty has restricted the prisoners' room to maneuver, and this room can be limited further if prisoners must meet expectations and demands from the broader and smaller prisoner communities. The establishment of "miniature prisoner communities" is a consequence of a lack of staffing, and it can give prisoners who cannot, or do not want to fit in, unsafe prison conditions. "Voluntary isolation" can therefore be an escape opportunity for prisoners who want to be themselves without regard to set social requirements, but the life in self-isolation can at the same time cause prisoners to take on the role of "prisoner" to a greater extent. A potential consequence is to make it more difficult for prisoners to be reintegrated back into society, which links to the need for prisoners to be activated during isolation so that the Prison and Probation Service can work in line with their community mission. In a broader perspective, this thesis also highlights how the resource situation and financial tightening, for example through the ABE reform, can lead to more prisoners "choosing" isolation, and how increased staffing can reduce the extent of it.

Forord

Som kommende lektor i samfunnsfag mener jeg kriminalitet og straffepraksiser belyser grunnleggende verdier samfunnet vårt er bygd på. Kompetansen jeg sitter igjen med etter arbeidet med masteroppgaven vil være nyttig for å drøfte grunnleggende sosiologiske spørsmål i faget Samfunnskunnskap, men også gi et kritisk blikk på den norske og moderne rettsstaten. Min interesse for isolasjon oppstod i 2018 da jeg så dokumentaren «Fengslet og forlatt» (2018) av NRK Brennpunkt. Dokumentarens skildringer av skadevirkningene ved isolasjon gjorde inntrykk på meg, og det førte til at jeg ønsket å undersøke isolasjon nærmere. Etter samtaler med fagfolk og ulike aktører i Kriminalomsorgen landet jeg på å belyse «selvvalgt isolasjon». Det har hittil ikke blitt viet like mye oppmerksomhet som påtvungne isolasjonspraksiser, og viser et behov for å undersøke hva som fører til at norske fengselsfanger «velger» å leve i en tilværelse som kan være vond og ensom.

Denne oppgaven ble skrevet da store deler av den norske befolkningen *valgte* isolasjon i ren dugnadsånd i bekjempelsen av COVID-19. Å skrive om «selvvalgt isolasjon» i en isolert tilværelse har til tider vært tøft, og den hadde ikke blitt til uten støtten og hjelpen fra flere personer. Først ønsker jeg å takke fangene som valgte å stille på intervju. Deres bidrag har formet denne oppgaven. Videre vil jeg takke Kriminalomsorgen for å ha vært en viktig ressurs både i forkant og under datainnsamlingen. Fremst av alt ønsker jeg å rette en stor takk til min veileder, Johan Fredrik Rye. Du har vist engasjement for prosjektet fra starten, og vært en dyktig veileder og støtteperson under denne prosessen. Jeg er veldig takknemlig for vårt gode samarbeid.

Jeg vil også takke mine nærmeste for å ha støttet og motivert meg under denne prosessen. En spesiell takk til Håvard, Malene, Pål, Erling, Sindre, Helene og Kristin for gjennomlesning, diskusjon og støttende ord. Dere har vært viktige ressurser for meg under arbeidet. Til slutt vil jeg takke mine medstudenter, lektor i samfunnsfag kull 2015. Dere har gitt meg en fantastisk studietid som jeg kommer til å ta med meg resten av livet.

Marte Gulbrandsen

Trondheim, 22.juni 2020.

Innholdsfortegnelse

1.0 INNLEDNING	1
1.1 TIDLIGERE FORSKNING	2
1.1.1 HVEM VELGER ISOLASJON, OG TIL HVILKEN PRIS?	3
1.2 PROBLEMSTILLING	4
1.3 OPPGAVENS STRUKTUR	6
2.0 TEORETISK RAMMEVERK	7
2.1 PROBLEMATISERING AV BEGREPET «SELVVALGT»	7
2.2 DRAMATURGI OG STIGMA	8
2.2.1 IDENTITETSFORSTÅELSE OG INFORMASJONSKONTROLL	10
2.2.2 ET SELVMOTSIGENDE SAMFUNNSFORHOLD	12
2.3 AVVIKSGRUPPER	12
2.4 TEORETISK OPPSUMMERING	13
3.0 METODE	15
3.1 VALG AV METODE	15
3.1.1 DYBDEINTERVJU	15
3.2 REKRUTTERING OG UTVALG AV INFORMANTER	15
3.2.1 INFORMANTENE	16
3.3 INTERVJUSITUASJONEN	17
3.4 DATABEHANDLINGEN	18
3.5 STUDIENS KVALITET	19
3.6 ETISKE VURDERINGER	22
4.0 IKKE EN AV GUTTA	23
4.1 ISOLASJON SOM FLUKTMULIGHET	23
4.1.1 MINIATYRSAMFUNN	24
4.2 OLA NORDMANN I FENGSEL	26
4.3 OPPSUMMERING AV KAPITTELET	28

5.0 FANGE FREMFOR PERSON	31
5.1 VOKSEN OG UMYNDIG	31
5.2 FRYST UT	33
5.3 OPPSUMMERING AV KAPITTELET	35
6.0 PÅ MED MASKA	37
6.1 MAKT OG FORDOMMER	37
6.2 Å HOLDE TÅRENE TILBAKE	39
6.3 Å BRYTE ALLE BÅND	41
6.4 OPPSUMMERING AV KAPITTELET	43
7.0 FRIHETEN TIL Å VELGE	45
7.1 FRIHETENS PARADOKS	45
7.2 ISOLASJON: EN MISLYKKET STIGMASTRATEGI	47
7.3 ISOLASJON: ET BEDRE ALTERNATIV TIL FELLESSKAP?	48
7.4 OPPSUMMERING AV KAPITTELET	50
8.0 AVSLUTNING	51
8.1 SENTRALE FUNN	51
8.2 VIDERE FORSKNING	54
9.0 LITTERATURLISTEN	55
VEDLEGG	1
VEDLEGG 1: NSD- GODKJENNING	1
VEDLEGG 2: GODKJENT SØKNAD OM FORSKNING I KRIMINALOMSORGEN	5
VEDLEGG 3: INFORMASJONSSKRIV TIL INFORMANTENE	9
VEDLEGG 4: SAMTYKKESKJEMA	11
VEDLEGG 5: INTERVJUGUIDE	12

1.0 Innledning

Et liv i fengsel blir aldri som et liv i fullstendig frihet. Likevel forsøker Kriminalomsorgen å skape paralleller mellom fengselsinstitusjonene og storsamfunnet gjennom sine straffepraksiser. Normalitetsprinsippet har gitt det norske straffesystemet et omdømme som «eksepsjonelt» ved at staten tilrettelegger for velferdsorienterte fengsler med gode levestandarder og trygge soningsforhold (Ugelvik, 2016). Prinsippet vektlegger at et fengselsopphold skal ikke være mer tyngende enn nødvendig, og fanger skal ikke bli underlagt tiltak som føles som en tilleggsstraff (Justis- og beredskapsdepartementet, 2008). Felleskap er derfor en rettighet som skal hjelpe fanger med å takle smertene ved frihetsberøvelsen, og gi de beste forutsetningene for at de kan returnere til samfunnet som lovlydige medborgere (Straffegjennomføringsloven, 2001, §17).

Norge har likevel mottatt kritikk for å ikke tilrettelegge for fellesskap i sine fengselsinstitusjoner. Sommeren 2019 leverte Sivilombudsmannen en særskilt melding til Stortinget om bruken av isolasjonspraksiser og mangel på menneskelig kontakt i norske fengsler (Sivilombudsmannen, 2019). Rapporten kom i kjølvannet av at flere internasjonale overvåkningsorganer over tid har kritisert skandinaviske isolasjonspraksiser. Blant annet ble Norge dømt av FNs torturkomite (CAT) for å bryte konvensjonen om tortur og umenneskelig behandling i 2018 (Justis- og beredskapsdepartementet, 2018). Den særskilte meldingen fra Sivilombudsmannen tydeliggjorde behovet for å innføre tiltak i fengselsinstitusjonen slik at norske myndigheter kunne overholde sitt statsansvar (Sivilombudsmannen, 2019). Det satte Kriminalomsorgens isolasjonspraksiser på dagsorden.

Kriminalomsorgen er den statlige aktøren med ansvaret for å redusere omfanget av isolasjon i norske fengsler. Etaten har de siste årene møtt flere utfordringer med å realisere sitt samfunnsoppdrag etter innføringen av ABE-reformen (Høidal, 2019). Reformen skal utvikle mer effektivisering i statlige virksomheter slik at fellesskapets ressurser kan bli anvendt på en mer hensiktsmessig måte (Finansdepartementet, 2020). Det har ført til såkalte «ostehøvelkutt» i budsjettet til Kriminalomsorgen med en oppfordring om å slå sammen små fengselsenheter til større anstalter (Oslo Economics & Agenda Kaupang, 2018). Det har møtt med motstand fra flere aktører innad norsk kriminalomsorg, blant annet påpekte Høidal (2019) at reformens budsjettnedskjæringer har plassert flere fanger i isolasjon grunnet manglende bemanning (Høidal, 2019). Likevel la Justis- og beredskapsdepartementet frem en rapport i 2018 som

viste at reformen ikke hadde hatt vesentlige konsekvenser for Kriminalomsorgens sikkerhet eller tjenestetilbud i perioden 2012-2017 (Justis- og beredskapsdepartementet, 2018). Det illustrerer en avstand mellom opplevd virkelighet og rapportert virkelighet som viser til en uenighet om hvordan Kriminalomsorgen skal redusere omfanget av isolasjon.

Forskningen på isolasjon har primært satt lys på isolasjon som et kritikkverdig statlig maktmiddel, men et urovekkende funn i Sivilombudsmannens rapport (2019) viste at flere fanger har begynt å låse seg inne på egen celle (Sivilombudsmannen, 2019). *Selvvalgt isolasjon* innebærer at fangen har uttrykkelig erklært et ønske om å ikke delta i fellesskap (Straffegjennomføringsloven, 2001, §37-9). Fanger som *velger* isolasjon tilhører ofte en utsatt gruppe blant fangelandskapet som gjør at de «velger» dette av sikkerhetsmessige årsaker. Det kan gjøre termen «frivillig» eller «selvvalgt» til en uheldig konstruksjon som ikke belyser problematikken bak valget (Rua, Smith, Horn & Nilsen, 2019). I den sammenheng uttrykte Sivilombudsmannen bekymring for at det kan være et større omfang av «selvvalgt isolasjon» enn først antatt. Bakgrunnen for dette er at kategorien «eget ønske» i statistikken forutsetter at det er fattet vedtak om utelukkelse fra fellesskapet etter Straffegjennomføringsloven § 37 niende ledd, og det er ikke alltid tilfelle (Sivilombudsmannen, 2019, s.44). Det tilsier at det kan være mørketall, og at det er behov for å sette søkelys på hvorfor fanger velger isolasjon.

Med bakgrunn i dette er formålet med denne oppgaven å utvikle mer innsikt om «selvvalgt isolasjon» i norske fengsler. Dette tar for seg et grunnleggende sosiologisk spørsmål om hva det vil si å ta valg. Her skal jeg vektlegge hvorfor fanger *velger* isolasjon, hva som kan føre til utenforskap og hvilken betydning de gjeldende fengselsstrukturene har for denne beslutningen. Dette kan bidra til å tette kunnskapshullene om isolasjon som et fenomen, og hvordan dette kan forstås i samspill med det moderne fengselssystemet, straffens formål og de statlige føringene som påvirker Kriminalomsorgens daglige virke.

1.1 Tidligere forskning

Isolasjon kan defineres som den fysiske isoleringen av individ som tilbringer mellom 22-24 timer på cellen sin (The Istanbul Statement on the Use and Effects of Solitary Confinement, 2007). Tilværelsen innebærer mangel på stimuli i både kvantitativ og kvalitativ betydning ved at meningsfull kontakt reduseres til et minimum, og kontakten er ofte sporadisk, ensformig og lite empatisk (The Istanbul Statement on the Use and Effects of Solitary Confinement, 2007).

Definisjonen er en del av Istanbul-erklæringen fra 2007 som ble forankret i FN-systemet, og erklæringen belyser de kritikkverdige risikoene ved isolasjon (Rua & Smith, 2019). Et viktig aspekt ved erklæringen er at den problematiserer hvordan isolasjon plasserer individ ute av syne for andre aktører. I verste fall kan det føre til illegitim maktbruk overfor individ som sitter isolert. Dette viser til et paradoks ved at det blir enda viktigere å ivareta fangenes rettigheter, samtidig som det også blir vanskeligere (The Istanbul Statement on the Use and Effects of Solitary Confinement, 2007). Erklæringen fokuserer på de påtvungne formene for isolasjon, men definisjonen er også relevant for «frivillig» isolasjon.

Opprinnelig ble isolasjon anvendt som et disiplinerende verktøy for å gi ulydige fanger en moralsk forvandling ved å la tanken vende innover (Jeffreys, 2016). Dette tilhører en retributiv straffetilnærming ved at fortiden blir vektlagt som et premiss for straffeutførelsen, og en slik tilnærming til isolasjon blir mye anvendt under USA sin «supermax confinement». Ved å plassere fanger i små, mørke celler uten meningsfull sosial kontakt skal tilværelsen knekke fangenes vilje. Isolasjon påvirker individ ulikt, og det fører ofte til at fanger blir mer syke og utvikler tegn på galskap (Jeffreys, 2016). I slike tilfeller får ikke fanger en moralsk forvandling, men blir istedenfor forvandlet til passive, aggressive og voldelige versjoner av seg selv (Jeffreys, 2016). Dette utgjør grunnlaget for hvorfor isolasjon har blitt kraftig kritisert, og hvorfor statlig bruk av det kan regnes som et brudd på grunnleggende menneskerettigheter.

Med formålet om å øke bevisstheten rundt bruken av isolasjon og virkningene av det ble boken «Isolasjon- Et fengsel i fengselet» (2019) utgitt av redaktørene Marte Rua og Peter Scharff Smith, høsten 2019. Boken drøfter isolasjon fra flere perspektiver ved at man får et innblikk i hvordan isolasjon oppleves av den som utsettes for det, pårørende og ansatte i Kriminalomsorgen. Det har ført til en større bevissthet om de gjeldende isolasjonspraksisene, kartlegging av de ulike formene for isolasjon, dokumentasjon på omfanget og refleksjoner om hvorfor dette ikke er forsvarlig i en moderne rettsstat (Rua & Smith, 2019). Boken har bidratt til å sette isolasjon mer på dagsorden, og har gitt et bedre kunnskapsgrunnlag for å belyse og diskutere isolasjon i den offentlige samtalen (Rua & Smith, 2019).

1.1.1 Hvem velger isolasjon, og til hvilken pris?

Forskning viser at fanger som sitter under *selvvalgt isolasjon* ofte tilhører en utsatt gruppe blant fangelandskapet, og seksualforbrytere er blant disse (Rua m.fl, 2019). Mann (2016)

hevder at seksualforbrytere har ofte andre opplevelser av et fengselsopphold enn andre fanger. De blir ofte utsatt for verbal og fysisk misbruk fra andre ikke-seksualforbrytere, og er plassert nederst i det etablerte fangehierarkiet (Mann, 2016). «Selvvalgt isolasjon» kan slik være en mulighet for utsatte fanger å komme seg vekk fra utrygge omgivelser. Andre grunner for å *velge* isolasjon kan være vansker med å reintegrere seg tilbake til fellesskap etter et ufrivillig isolasjonsopphold, psykiske vansker og frykt for mulige konsekvenser et opphold med andre fanger kan ha (Rua m.fl, 2019).

Rua & Smith (2019) påpeker at det mest kritikkverdige med å utsette individ for isolasjon er at man vet aldri på forhånd utfallet av det (Rua & Smith, 2019). Siden den sosiale kontakten er sporadisk, ensformig og lite empatisk, utsetter det individet for alvorlige risikoer knyttet til egen helse og progresjon i straffegjennomføring (Rua & Smith, 2019). Studier viser blant annet en forhøyet forekomst av selvmord og selvskading blant isolerte fanger sammenlignet med fanger som er en del av et ordinært fellesskap (Rua & Smith, 2019). Det betyr at det ikke er fengselsansatte selv som påfører fanger skade, men at isolasjonstilværelsen kan føre til at fangene skader seg selv.

En annen risiko er en negativ utvikling av fangenes selvforståelse (Jeffreys, 2016). Etersom isolasjonstilværelsen innebærer lite stimuli kan fanger utvikle vanskeligheter med å forestille seg livet etter endt soning og ha en optimistisk tankegang. Det kan føre til en endring i fangenes identitetsforståelse ettersom et individ utvikler seg selv ved å samhandle og forholde seg til andre individer (Jeffreys, 2016). Blant annet viser studier at isolerte fanger kan slite med hukommelsestap, gjenkjenne sitt eget speilbilde og de utvikler dårligere forutsetninger for å delta i sosial interaksjon (Jeffreys, 2016). Knyttet til straffens formål om rehabilitering kan dette gi fangene vanskeligheter med å reintegreres tilbake til samfunnet. Det er ikke ønskelig og tydeliggjør at bruken av isolasjon ikke er fremtidsrettet (Justis- og beredskapsdepartementet, 2008).

1.2 Problemstilling

Fra et samfunnskritisk ståsted har det vært viktig og nødvendig å belyse påtvungne isolasjonspraksiser. Isolasjon er et av de mest inngripende maktmidlene staten har overfor sine innbyggere, og bruken av det sår tvil om hvorvidt staten tilbyr rettssikkerhet, humane straffeprosedyrer og ivaretar menneskeverdet under straffegjennomføringen (Rua & Smith, 2019).

På bakgrunn av kunnskapen hentet fra Sivilombudsmannens rapport ser man et større omfang av «selvvalgt isolasjon». Dette viser viktigheten av å utvikle mer innsikt om hvorfor fanger *velger* isolasjon og til hvilke formål. Denne oppgaven skal derfor ta utgangspunkt i «selvisolerte» fanger som handlende agenter, og ikke som passive ofre for strukturene.

Rapporten ga også innsyn i hvilke fanger som velger isolasjon, og at disse blir ansett som «avvikere» innad fangemiljøet. Jeg har derfor valgt å belyse «selvvalgt isolasjon» gjennom det sosiologiske perspektivet om *stigma*. Opprinnelig ble stigma brukt som en referanse av grekerne på individ som bar et kroppslig avvik. Det ga antydninger om at individets moralske status var uvanlig eller dårlig, men i nyere tid refererer termen til gapet mellom hva en person er og hva en person burde være ut fra bestemte identitetsnormer (Goffman, 1990). Teorien omhandler hvorfor stigmatiserte individ har et behov for å kontrollere informasjonen om sitt avvik, ulike strategier innen stigmahåndtering og hvordan individ kan oppleve utenforskap. Det mener jeg er relevant for å utvikle innsikt om «selvvalgt isolasjon». Det har gitt følgende hovedproblemstilling:

H1: Hvordan forstå fenomenet «selvvalgt isolasjon» i norske fengsler?

For å kunne besvare denne har jeg valgt å konkretisere og formulere tre underproblemstillinger. Disse tar utgangspunkt i tre kontekster fanger håndterer sitt stigma.

U1: Hvordan håndterer fanger sitt stigma i lys av samspillet med andre fanger?

U2: Hvordan håndterer fanger sitt stigma i lys av samspillet med fengselsansatte?

U3: Hvordan håndterer fanger sitt stigma i lys av samspillet med omgivelsene på utsiden av fengselet?

Samlet skal drøftingen belyse sentrale trekk ved fengselsinstitusjonen og hvordan Kriminalomsorgen håndterer «selvvalgt isolasjon» i norske fengsler. Denne drøftingen skal jeg samle i et eget diskusjonskapittel der jeg skal problematisere om «selvvalgt isolasjon» er *selvvalgt*, og om fanger bør ha muligheten til å velge det.

1.3 Oppgavens struktur

I oppgavens andre kapittel skal jeg redegjøre for det teoretiske rammeverket som skal belyse oppgavens problemstillinger og være et verktøy i analysen. Kapitlet vil også bestå av en begrunnelse for hvorfor teoriene og konseptene er relevant for å belyse «selvvalgt isolasjon», og hvordan disse kan knyttes til fengselsinstitusjonen. Basert på oppgavens formål har jeg valgt å konsentrere meg om aspekter ved teoriene som jeg anser som mest relevante for å besvare oppgavens problemstillinger.

I det tredje kapitlet skal jeg redegjøre for de metodiske valgene som er tatt gjennom prosjektet. Her skal jeg redegjøre for hvordan jeg har innhentet og arbeidet med materialet, og hvilke metodiske avgjørelser jeg har tatt for å ivareta kvalitetskravene innenfor kvalitativ forskning.

Kapittel fire, fem og seks utgjør analysedelen. I hvert av kapitlene skal jeg drøfte én underproblemstilling. Kapitlene består av en kombinasjon av analyse og diskusjon, og jeg vil påpeke at enkelte aspekt kan overlappes siden kapitlene belyser den samme hovedproblemstillingen. Jeg skal til slutt samle funnene fra analysekapitlene i et diskusjonskapittel der jeg skal tydeliggjøre hvordan man kan forstå «selvvalgt isolasjon» i norske fengsler både fra et aktør- og strukturperspektiv.

I det avsluttende kapitlet skal jeg presentere studiens viktigste funn og hva som kan være interessant å forske på videre.

2.0 Teoretisk rammeverk

I dette kapittelet skal jeg presentere det teoretiske rammeverket for denne oppgaven. Jeg skal begynne med å problematisere begrepet «selvvalgt» knyttet til aktør-strukturdilemmaet.

Deretter skal jeg redegjøre for Durkheim (2001[1897]) sitt strukturperspektiv med hans konsept om *sosial integrasjon*. Videre skal jeg presentere Goffman (1990[1963]) sin teori om *stigma* og hans konsept om *informasjonskontroll*. Deretter skal jeg redegjøre for Becker (2008 [1963]) sitt konsept *avviksgrupper*. Avslutningsvis skal jeg gi en oppsummering av kapittelet.

2.1 Problematisering av begrepet «selvvalgt»

Giddens (1984) hevdet det er en symmetri mellom aktører og strukturer ved at de er gjensidig avhengige av hverandre. En aktørs valg må alltid forstås i lys av strukturene, og strukturene er et resultat av aktørens handlinger (Giddens, 1984; Aakvaag, 2012). Fra aktørperspektivet kan «selvvalgt isolasjon» oppfattes som et selvstendig valg ved å vektlegge at fanger *velger* isolasjon som frie aktører. Det viser ikke hvilke rammer dette valget blir tatt i, og hvordan strukturene rundt fangene kan påvirke denne beslutningen. Jeg har derfor valgt å ta utgangspunkt i noen allmenne samfunnsbetraktninger av Durkheim for å belyse «selvvalgt isolasjon» fra et strukturperspektiv.

Durkheim hevdet at selv en asosial og individuell handling er samfunnsmessig betinget (Durkheim, 2001). Strukturer eksisterer som sosiale realiteter som begrenser og gir restriksjoner for aktørers handlingsrom (Morrison, 2006). For å utvikle innsikt om samfunnet aktørene lever under kan man undersøke innholdet i strukturene, og hvordan disse påvirker aktørens valg, handlinger og oppfatninger. Det refererer til hans grunnleggende tanke om at mennesker kan ikke leve separert fra samfunnet de er en del av, og kan derfor ikke studeres isolert fra det (Durkheim, 2001). Det tilsier at for å forstå hvorfor fanger *velger* isolasjon, må man må studere strukturene i fengselsinstitusjonen.

For å tydeliggjøre hvordan strukturer kan påvirke aktørers handlinger undersøkte Durkheim *selvmord* som et sosialt fenomen. Durkheim hevdet at når individ begår selvmord kan man ofte finne flere grunner for hvorfor handlingen ble begått, men disse forklarte ikke den egentlige årsaken (Durkheim, 2001). Dette argumenterte han for ved å påpeke at individ som begikk selvmord var ofte ikke fra det samme miljøet, de levde ulike liv og hadde ulik sosial status. Det tilsier at det måtte være noe strukturelt i omgivelsene som førte til selvmordet, og

hvis man undersøker konteksten dette valget ble gjort i kan man få mer innsikt om samfunnet individene levde under (Durkheim, 2001). Ut fra denne tesen undersøkte Durkheim selvmord ut fra sosial integrasjon og regulering, men basert på oppgavens problemstillinger har jeg valgt å vektlegge konseptet om sosial integrasjon. Det kan belyse utfordringer fanger kan oppleve på fellesskapsavdelingene, og hvorfor isolasjon kan være en strategi i fangenes stigmahåndtering.

Sosial integrasjon omhandler båndene et individ har til andre sosiale grupper (Morrison, 2006). Durkheim (2001) hevdet at individ blir mindre selvopptatte og har færre selvrefleksjoner når de knytter bånd til andre individ som deler de samme trosoppfatningene og kollektive forestillingene (Morrison, 2006). Det kan skape en følelse av tilhørighet ved at individet opplever å være en del av noe som er større enn seg selv, og på den måten kan livet oppleves mer meningsfullt grunnet egne anstrengelser er for et formål utenfor seg selv (Durkheim, 2001). Det hevdet Durkheim kunne svekke individs tilbøyelighet for å begå selvmord, men også sosial isolasjon og individualisme ved at båndene fører til restriksjoner for om individet kan trekke seg tilbake (Morrison, 2006). I denne studien kan konseptet belyse fangenes tilhørighet til fangemiljøet, og hvordan det oppleves å være en integrert del av det.

2.2 Dramaturgi og stigma

For å belyse «selvvalgt isolasjon» fra aktørperspektivet har jeg valgt å bruke Goffman (1990) sin teori om *stigma*. Teorien viser hvordan aktører former sine valg gjennom mikro- og mesostrukturer, og det kan ses i sammenheng med hans teori om *selvpresentasjon*. Goffman interesserte seg for den dramaturgiske interaksjonen mellom individ som samhandler (Goffman, 2014). Grunntanken i teorien er at individ gir ubevisst og bevisst et uttrykk av seg selv som gjør at mottakerne får et inntrykk av individet. Han ønsket å etablere en forståelse for hvordan rollespill og inntrykksmanipulering skaper orden i samhandlingen mellom mennesker, og hvordan dette kan vise grunnleggende trekk ved samfunnet individene er en del av.

Goffman (2014) hevdet at når individ er i samspill med andre etableres det en forståelse av hva slags anledning det er, og hvilke sektorer av egen person som skal spilles ut (Eriksen, 1998; Goffman, 2014). Hvert individ besitter ulike statuser basert på spesifikke trekk ved seg selv, og disse tilrettelegger for at individet kan spille bestemte roller som gjør statusen

troverdig (Eriksen, 1998). Scenen eller situasjonen mellom individ som observerer og utfører en opptreden kalles «front stage», mens «back stage» er settingen der individet er helt alene (Goffman, 2014). I samhandling med andre må individet konstant forhandle sin status, rolleutføring og rang, mens bak kulissene kan individet legge strategier for videre rollespill (Eriksen, 1998). En setting kan være begge deler, og som eksempel kan en fengselscelle være «front stage» dersom fangen har besøk av ansatte eller fanger, men «back stage» når fangen er isolert. Det gjør at individ ofte inntar en strukturert rolle for å kontrollere publikumets inntrykk, respons på opptreden og settingens omgivelser (Goffman, 2014). Det kan forstås i sammenheng med stigmahåndtering, ettersom begge teoriene tar utgangspunkt i hvordan individ presenterer seg selv for andre og hvorfor de har et behov for å kontrollere situasjonene de befinner seg i (Goffman, 1990).

Stigma er gapet mellom hva en person *er* og hva en person *burde være* (Goffman, 1990). Som en slags videreføring av teorien om «Selvpresentasjon» (2014) ville Goffman belyse ulike strategier et stigmatisert individ anvender i interaksjon med andre ikke-stigmatiserte individ. I teorien vektlegger han hvorfor individ som bærer et stigma har behov for å skjule avvik, og fordelene av å bli betegnet som «normal». I denne sammenheng refererer «normal» til individ som tilsynelatende tilfredsstillende samfunnets krav for hva man skal være. Slik forsøkte Goffman å vise hvordan samfunnet har integrert et sett med forventninger om hva individ skal være, og konsekvensene individ kan møte dersom de ikke klarer å tilfredsstille dem (Goffman, 1990).

Goffman (1990) hevdet at hver gang en fremmed person inntreffer individets livsverden vil det bli foretatt en vurdering om vedkommende tilfredsstillende kravene individet forholder seg til. Dersom den fremmede avslører tegn på at den skiller seg fra normalen med uønskede avvik, kan individet bli redusert fra å være et vanlig menneske til mindre verdig i øynene til den som vurderer. Det mente Goffman kunne føre til en reduksjon av livssjanser siden alle individ utvikler persepsjoner, både objektivt og subjektivt begrunnet, for hvem man vil dele livsaktiviteter med (Goffman, 1990). Et stigma kan derfor føre til at de andre egenskapene ved individet ikke blir like vektlagt, samtidig som det blir enda vanskeligere for den stigmatiserte å rette opp i fordommer som blir rettet mot hen. Med dette som bakgrunn forsøkte Goffman (1990) å vise hvordan stigma kan knyttes til *stereotypier* ved at begge er forbundet med bevisste og ubevisste forventninger i sosiale settinger (Goffman, 1990).

Stigma kan deles inn i to perspektiver basert på avvikets synlighet og kjennskap (Goffman, 1990). Skillet er viktig å bevare ettersom perspektivene består av ulike strategier for hvordan individ håndterer og opplever sosial samhandling. Et *diskreditert* stigma gjelder individ som antar at sitt avvik er synlig og kjent. Det medfører ofte til en «spenningskontroll» i samhandlingen ved at partene er usikre på hvordan de skal forholde seg til avviket (Goffman, 1990). Et *diskrediterbart stigma* refererer til avvik som ikke er direkte synlig eller kjent for andre. Det innebærer ofte bruken av «informasjonskontroll» som er strategier individ anvender for å hindre avsløring av egen identitet. Strategiene går ofte ut på å skjule opplysninger om egen identitet (Goffman, 1990). Videre presenterte Goffman (1990) tre typer stigmaer som hører til perspektivene. Den første er ulike dysfunksjoner ved kroppen, og er ofte synlige avvik. Som eksempel kan det være tatoveringer eller arr. Den andre er basert på individets karakter, og kan være svak vilje, unaturlige lidenskaper og seksuell legning. Denne type stigma kan knyttes til fengselsdom eller bakgrunn. Den siste typen omhandler grupperinger ved rase, religion og nasjonalitet, og er i denne analysen av mindre betydning (Goffman, 1990). Goffman (1990) presenterte ulike strategier og eksempler for individ med diskrediterte og diskrediterbare stigmaer. Denne oppgaven tar utgangspunkt i diskrediterbare stigmaer med vektlegging av informasjonskontroll basert på funn i datamaterialet som viser at fengselsdom kan ha betydning for fangenes integrasjon i fangemiljøet.

2.2.1 Identitetsforståelse og informasjonskontroll

Goffman (1990) delte konseptet «identitet» inn i tre forståelser for å forstå stigmahåndtering (Goffman, 1990). Den «sosiale identiteten» er det individet faktisk er, den «personlige identiteten» er individets forståelse og håndtering av den sosiale identiteten, mens den «følte identiteten» (egoet) refererer til individets refleksjoner om hvordan hen blir tolket av andre individ (Goffman, 1990). Som eksempel er en fengselsdom og fortid en del av den sosiale identiteten, men hvordan individet forholder seg til den vil være en del av den personlige identiteten. Gapet mellom hva en person er (sosiale identiteten) og tolkningsføringene individet legger opp til av hvem den er, kalles for den «virtuelle sosiale identiteten». Det tilsier at når et individ driver med informasjonskontroll, er individets fremstilling for andre den virtuelle sosiale identiteten. Det fører ofte til at individ som bærer et stigma spiller en strukturert og standardisert rolle i samhandling med andre, fordi det omhandler kontrollen om hvem man er, hvem som har og hvem som kan få kjennskap til identiteten (Goffman, 1990).

Et individ med et diskrediterbart stigma vil ofte gruble om den skal fortelle om sitt eget avvik, og i så fall til hvem, hvor og når (Goffman, 1990). Goffman (1990) mente det var problematisk å anta at et avvik enten er fullstendig synlig eller usynlig. Det dekker ofte ikke den vanlige situasjonen stigmatiserte individ befinner seg i. En vanlig strategi er at individet anvender informasjonskontroll overfor bestemte grupper eller personer, samtidig som den eksponerer seg for andre (Goffman, 1990). Det gjør at individ lettere kan fremstå som en av de «normale» fordi individet får flere støttespillere som kan bekrefte den fremstilte identiteten (Goffman, 1990). Informasjonskontroll krever at individet må kontinuerlig overveie informasjonen den gir om seg selv, spesielt hvis avviket er gjeldende i individets nåværende situasjon (Goffman, 1990). Det kan være en strategi fanger anvender i møte med medfanger for å bli akseptert og inkludert del i fangemiljøet.

Goffman (1990) påpekte at informasjonskontroll kan føre til et dobbeltliv. Individ kan ha relasjoner til andre individ som kjenner til de fleste av deres aspekter, og de som tror de gjør det- men ikke gjør det (Goffman, 1990). Det knyttet Goffman til gruppetilhørighet. Et individ tilhører ofte flere grupper, men én gruppe vil utgjøre individets «kjerne». En *kjernegruppe* består som regel av individ som deler noe felles. I en slik gruppe kan et stigma bli elementet som skaper samholdet blant medlemmene ved at de bærer det samme stigmaet, eller opplever de samme fordommene. Det gjør at individene i gruppen slipper å håndtere informasjonskontroll og kan få empati for situasjonen de befinner seg i (Goffman, 1990). I fengsel kan det knyttes til grupperinger i fellesskapet ved at en fange danner bånd til andre fanger som soner den samme dommen. Goffman (1990) hevdet at de andre gruppene i individets liv kan aldri bli kjernegruppen fordi individet vil aldri *egentlig* være en av dem (Goffman, 1990).

En kjernegruppe kan gjøre livssituasjonen til stigmatiserte individ lettere. Samtidig påpekte Goffman (1990) at individ kan ha ambivalente følelser for gruppen den tilhører (Goffman, 1990). Siden storsamfunnets normer er integrert i alle individ, uavhengig om man er bærer av et stigma, kan individ utvikle skam over sitt avvik. Det kan føre til at individ ikke ønsker å bli forbundet psykologisk eller sosialt til kjernegruppen den tilhører. Individet kan derfor bli satt i en vanskelig situasjon ettersom den ikke kan forlate sin kjernegruppe, samtidig som den ønsker tilhørighet blant de «normale» (Goffman, 1990). En strategi for å løsrive seg fra kjernegruppen er isolasjon, men det kan også føre til at individet blir nervøs, mistenksom og deprimert grunnet ingen bekrefter de andre kvalitetene den besitter (Goffman, 1990). Det kan

få betydning for individets forståelse av egen identitet, og kan overføres til mulige konsekvenser et isolasjonsopphold kan medføre.

2.2.2 Et selvmotsigende samfunnsforhold

Informasjonskontroll er en belastende aktivitet. Utvikling av relasjoner krever at individ avslører mer om seg selv som et symbol på tillit og gjensidig forpliktelse (Goffman, 1990). Det tilsier at en relasjon mellom et individ med et diskrediterbart stigma og en «normal person», vil alltid medføre en risiko for at individet identitet blir avslørt (Goffman, 1990). Det mente Goffman (1990) kunne føre til at individ utvikler angst og usikkerhet over egen livssituasjon, siden livet og relasjonene de har bygd opp kan kollapse til enhver tid (Goffman, 1990). Med bakgrunn i dette hevdet Goffman (1990) at stigmatiserte individ befinner seg i et selvmotsigende forhold med samfunnet de er en del av (Goffman, 1990). De blir fortalt at de tilhører samfunnet, samtidig som de er annerledes. Denne annerledesheten kan ikke benektes, og det gjør at individet ved flere sammenhenger får færre muligheter enn individ som betegnes som «normal». Det viser hvordan stigma er samfunnsskapt ved at avvikene har blitt konseptualisert kollektivt i samfunnet med en teori om hvorfor avviket bør bli sett ned på (Goffman, 1990). Dette kan føre til utenforskap av enkelte, og derfor kan man kritisere samfunnet for å fremme holdninger som ikke anvendes i realiteten (Goffman, 1990).

Et individ som mislykkes i å leve opp til de satte forventningene kan også være uberørt av det (Goffman, 1990). Hvis det stigmatiserte individet er beskyttet av eget verdi- og trossystem kan individet oppleve seg selv som et fullstendig normalt menneske, og at individene som stigmatiserer som de mindre menneskelige. Det er basert på at stigmatiserte individ besitter de samme oppfatningene om identitet som de «normale», og kan derfor føle at de fortjener de samme mulighetene. Goffman (1990) hevdet at de «normale» gjør vanligvis ingen skade, men hvis de gjør det er det fordi de ikke vet bedre (Goffman, 1990). Det unnskylder ikke deres handlinger, men viser hvordan kategoriseringer og fordommer kan være en integrert maktmekanisme som kan tas for gitt under sosial samhandling.

2.3 Avviksgrupper

I lys av tidligere forskning som viser at «selvisolerte» fanger ofte tilhører en utsatt gruppe blant fangelandskapet, har jeg valgt å inkludere Becker (2008) sitt konsept om avviksgrupper (Becker, 2008; Rua m.fl, 2019). Becker (2008) karakteriserte en *avviksgruppe* som en gruppe

innad samfunnet som opererer innenfor loven, men som lever på bestemte måter eller utfører enkelte handlinger som blir sett ned på av allmennheten (Becker, 2008). Gruppen holder sammen ved at de deler et sett med felles forståelser som skaper en kultur basert på problemene og motstanden de møter fra andre (Becker, 2008). Ofte kjemper gruppen mot en felles «fiende», og det kan føre til sterkere samhold mellom medlemmene der de sammen legitimerer og rettferdiggjør sine handlinger. Becker (2008) hevdet at det kan være vanskelig for individ å bryte ut av en slik gruppe. Som eksempel kan individ som tidligere har begått en kriminell gjerning lettere bli mistenkt for å stå bak tilsvarende handlinger i fremtiden. Det kan knyttes til Sykes (2007 [1958]) sitt perspektiv om at en fange mister retten til å kreve statusen som et fullstendig, tillitsverdig medlem av samfunnet etter å ha begått en kriminell handling (Sykes, 2007). Det kan føre til en selvoppfyllende profeti ved at individ forblir i gruppen og utfører handlinger etter det gitte stemplet siden samfunnet har stemplet individet som en «avviker». I denne oppgaven kan konseptet belyse hvordan fangemiljøet opererer på fellesskapsavdelingene, og hvordan fordommer kan påvirke fangenes integrering i miljøet på innsiden og utsiden av fengselet (Becker, 2008).

2.4 Teoretisk oppsummering

I dette kapitlet presenterte jeg det teoretiske rammeverket som skal belyse oppgavens viktigste funn. For å belyse «selvvalgt isolasjon» fra et strukturperspektiv har jeg valgt å anvende noen allmenne samfunnsbetraktninger av Durkheim. Her vektla jeg hans konsept om sosial integrasjon fra hans teori om selvmord. Det skal være et teoretisk bakteppe i analysen som tar utgangspunkt i Goffman (1990) sin teori om stigma og selvpresentasjon (2014) ved å undersøke hvordan fanger håndterer sitt stigma i samhandling med andre fanger. Basert på funn i datamaterialet har jeg valgt å vektlegge konseptene om diskrediterbare stigmaer og informasjonskontroll. Jeg valgte også å inkludere Becker (2008) sitt konsept om avviksgruppe. Det kan belyse hvordan grupperinger på fellesskapsavdelingen kan forme en kultur som gjør at enkelte fanger havner utenfor. Sammen utgjør konseptene og teoriene et rammeverk som kan drøfte «selvvalgt isolasjon» fra både et aktør- og strukturperspektiv. I neste kapittel skal jeg redegjøre for mine metodiske valg gjennom arbeidet med studien.

3.0 Metode

I dette kapittelet skal jeg redegjøre for mine metodiske valg under forskningsprosessen. Først skal jeg begrunne valg av metode. Deretter skal jeg redegjøre for datainnsamlingen med hvordan jeg fikk tilgang til informanter og gjennomføringen av intervjuene. Videre skal jeg gjøre rede for databehandlingen. Så skal jeg reflektere over studiens kvalitet basert på Kriminalomsorgens portvaktfunksjon og kvalitetskravene innenfor kvalitativ forskning. Til slutt skal jeg diskutere de etiske vurderingene som er gjort i forbindelse med studien.

3.1 Valg av metode

Formålet med denne studien er å få mer innsikt om «selvvalgt isolasjon» som et fenomen i norske fengsler. Jeg valgte derfor å ha en kvalitativ tilnærming i datainnsamlingen fordi jeg ønsket å ta utgangspunkt i informantenes tanker og opplevelser om hvorfor de «valgte» isolasjon, og hvordan de opplevde denne tilværelsen. Det inngår i den *forstående forskningstypen* der jeg som samfunnsforsker forsøker å fortolke og forstå fenomener gjennom annen sosial aktørs fortolkninger og forståelser av seg selv, andre og den fysiske verden (Launsø & Rieper, 2005). Med bakgrunn i dette ble dybdeintervjuer den mest egnede forskningsmetoden siden intervjuene kan brukes for å forstå sammenhenger utover informantene som individer (Tjora, 2017).

3.1.1 Dybdeintervju

Et dybdeintervju søker å skape en situasjon for en relativt fri samtale som kretser rundt noen spesifikke temaer forskeren har bestemt på forhånd. Ved at informanten reflekterer over sine egne erfaringer og refleksjoner kan forskeren få tilgang til informantens livsverden som kan belyse nyansene ved et fenomen (Tjora, 2017). Siden det er forsket lite på «selvvalgt isolasjon» valgte jeg å benytte en halvstrukturert intervjuform for å la informantene reflektere på en måte som er naturlig for dem. Det tilsier at jeg lagde en intervjuguide på forhånd som utgangspunkt, men var åpen for at spørsmålsstillingen og rekkefølgen på spørsmålene kunne variere under intervjusituasjonen (Leseth & Tellman, 2014).

3.2 Rekruttering og utvalg av informanter

For å forsikre meg om at informantene kunne uttale seg om temaet på en reflektert måte benyttet jeg et strategisk utvalg. Det skiller seg fra den kvantitative forskningen som består av et tilfeldig utvalg som skal representere hele befolkningen (Tjora, 2017). For å få lov til å

forske i fengselsinstitusjonen og få tilgang til domfelte, må man sende en søknad til Kriminalomsorgen om prosjektets formål, plan og informasjonsskriv til potensielle informanter. Jeg sendte først en søknad som ble godkjent i to regioner (Vedlegg 2). Kriteriene for å delta i studien var at fangene enten satt under «selvvalgt isolasjon» under intervjuet, eller har gjort det tidligere. Etter at søknaden ble godkjent fikk jeg tildelt informanter av en kontaktperson i Kriminalomsorgen. Kontaktpersonen hadde ansvar for å dele ut informasjonsskrivet mitt og motta henvendelser fra informantene angående forskningsprosjektet. Etter første rekrutteringsrunde var det to fanger som var villige til å stille på intervju, og det førte til at jeg måtte sende en ny søknad til en annen region. Til slutt endte jeg opp med ni fanger til som var villige til å delta i studien, og intervjuene ble gjennomført i tre høysikkerhetsfengsler spredt geografisk i Norge.

3.2.1 Informantene

Fangene som deltok i studien var voksne menn der de fleste var dømt for seksuallovbrudd eller drap. I informasjonsskrivet var jeg tydelig på at fangene valgte selv om de ønsket å fortelle om sin dom og at det ikke var et krav for å delta. Fem av informantene satt isolert da intervjuet ble holdt, mens de fire resterende hadde tidligere «valgt» det. Grunnet løftet om anonymitet har jeg gitt dem fiktive navn i oppgaven og fjernet andre opplysninger som kan være identifiserende. Under er en oversikt over hvem fangene *er*, alder, isolasjonsstatus, hvor lenge de hadde sittet/satt isolert og deres dom. I tabellen har jeg markert manglende opplysninger med (-). Det er grunnet fangene enten ikke ønsket å besvare spørsmål knyttet til kategorien, eller fordi de ikke besvarte spørsmålet tydelig nok til at jeg kunne ha det med. Jeg vil også nevne at kolonnen «Dom» er vid og tar utgangspunkt i hva fangene er dømt for, ikke hvordan de stiller seg til skyldspørsmålet.

Tabell 1.1

<i>Informant</i>	<i>Alder</i>	<i>Status- isolasjon</i>	<i>Varigheten isolasjonsopphold (antall måneder)</i>	<i>Dom</i>
Knut	42	Isolert	11	-
Magnus	28	Isolert	6,5	Økonomisk svindel
Ronny	44	Isolert	-	Drapsforsøk
Egil	33	Isolert	-	Drap
Emil	48	Isolert	9	Drap
Harald	77	Tidligere isolert	1	Seksuallovbrudd
Simen	28	Tidligere isolert	1,5	Seksuallovbrudd
Henrik	30	Tidligere isolert	2	Seksuallovbrudd
Thomas	40	Tidligere isolert	-	-

3.3 Intervjusituasjonen

Intervjuene ble gjennomført på besøksrom i fengslene, og dette var et aspekt ved datainnsamlingen som verken jeg eller fangene bestemte. Dette mener jeg likevel ikke påvirket informantenes refleksjonsevne eller ønske om å delta (Tjora, 2017). Strukturen til et dybdeintervju består av en oppvarmende del, refleksjon og avslutning. I starten av hvert intervju begynte jeg å fortelle om studiens formål og fangenes rettigheter til å trekke seg, ikke besvare spørsmål, databehandlingen og løftet om anonymitet. Det anså jeg som viktig for å etablere tillit til informantene, ta hensyn til deres behov og for at de skulle oppleve intervjuet som trygt (Kvale, 1997). Jeg forsikret meg derfor om at fangene var klar over sin deltakelse, at de godtok bruken av lydopptaker, samtidig som jeg var tydelig på at jeg kunne ta den av etter informantenes ønske. Alle informantene godtok bruken av den under intervjuet.

Et mangfold av forhold kan påvirke intervjusituasjonen (Aase & Fossaskåret, 2014). Mitt ansvar som forsker er å tilpasse forholdene så godt som mulig for å skape de beste forutsetningene for et vellykket intervju. En faktor som skapte ubehag i enkelte av intervjuene var tildeling av en voldsalarm. Det er en prosedyre i fengselsinstitusjonen ettersom intervjuene skulle gjennomføres med kun meg og den enkelte fangen tilstede. I noen tilfeller ble jeg tildelt alarmen foran fangene, og det observerte jeg var ubehagelig for enkelte. Det

førte til at jeg prøvde å vise at jeg følte meg trygg i deres samvær for å skape en mer avslappet stemning. Likevel var det flere elementer ved besøksrommet som førte til en ansent stemning. Rommene var avkledd og bar preg av å være i en institusjon gjennom farger, interiør og gjennom rommenes struktur. Det førte til en tydelig rollefordeling der jeg ble «forsker» og informantene «fange». Det understreker et viktig funn i analysen, og derfor var det viktig for meg å reflektere over min egen selvpresentasjon både før og under intervjuet. Slik forsøkte jeg å skape gode forutsetninger for at informantene følte seg komfortabel rundt meg, og at de ikke opplevde situasjonen som stigmatiserende (Goffman, 1990; Goffman, 2014; Aase & Fossaskåret, 2014).

Selv om informantene ble stilt de samme spørsmålene, må man være oppmerksom på at ett og samme spørsmål kan oppfattes ulikt basert på informantenes personlige-, klasse- og kulturbestemte forutsetninger (Aase & Fossaskåret, 2014). Flere av informantene befant seg i sårbare livssituasjoner med mye usikkerhet, ensomhet og vonde tanker. Jeg forsøkte derfor å vurdere hvordan de aktuelle oppfølgingsspørsmålene kunne bli oppfattet hos informanten med tanke på situasjonen de befant seg i, før jeg stilte dem (Kvale, 1997). Det var store forskjeller blant informantenes refleksjonsevner, og dette ble spesielt tydelig for fangene som satt isolert da intervjuet ble holdt. Det er grunnet isolasjon kan føre til en negativ utvikling av individets psykiske- og fysiske helse, og det ga også fangene ulik utholdenhet i intervjusituasjonen (Rua & Smith, 2019). Jeg observerte derfor informantene under intervjuet for å forsikre meg om at situasjonen ikke ble for belastende for dem. Lengden på intervjuene varierte mellom 45 minutter- 2,5 time.

3.4 Databehandlingen

Kvale (1997) presenterte «1000-sidersspørsmålet» som et typisk dilemma en forsker kan møte under databehandlingen. Her vektla han betydningen av å ha en plan for hvordan man skal analysere intervjutranskripsjonene før man begynner datainnsamlingen. Uten strategier kan man ende opp med et stort og uoversiktlig materiale uten å vite hvordan man skal håndtere det og ta de riktige avgjørelsene som åpner og begrenser handlingsrommet i prosjektet (Kvale, 1997).

Før datainnsamlingen utformet jeg intervjuguiden (Vedlegg 5) ved å dele inn spørsmålene i tydelige kategorier. Det skapte en overordnet struktur som ble en fordel da jeg transkriberte materialet. Videre var planen å transkribere intervjuene fortløpende. Det viste seg å bli

utfordrende ettersom jeg gjennomførte syv intervjuer på under én uke der flere av dem var på samme dag. Jeg begynte derfor å skrive logg med korte stikkord etter hvert intervju med en videre utfylling på kveldstid. Loggen bestod av mine umiddelbare tanker knyttet til informantenes utsagn, spørsmål, mulige sammenhenger og hvordan utsagnene kunne sees i sosiologisk sammenheng. Slik ble jeg godt kjent med materialet før jeg begynte å analysere. Det var en fordel ettersom jeg endte opp med 185 sider med transkripsjonsmateriale med samme formatering som denne teksten.

Deretter gikk jeg gjennom hvert intervju systematisk. Først kategoriserte jeg funnene etter eget hode, og deretter etter informantenes egen kategorisering (Aase & Fossåskaret, 2014). I begynnelsen hadde jeg mange kategorier som var svært åpne, men etter hvert slo jeg flere sammen da jeg forstod hvordan de hang sammen (Kvale, 1997). Jeg brukte god tid på å lese gjennom intervjutranskripsjonene, og det ble en fordel under analysearbeidet. Da jeg følte jeg hadde fått god oversikt tegnet jeg tankekart eller oversiktsbilder for å se det overordnede perspektivet. Det gjorde skriveprosessen enklere fordi jeg visuelt så for meg hvordan jeg skulle besvare oppgavens problemstillinger.

Denne studien har hatt både en induktiv og deduktiv tilnærming for å forstå «selvvalgt isolasjon» som et fenomen i norske fengsler. I forkant av datainnsamlingen hadde jeg en induktiv fremgangsmåte ved at jeg tok av meg mine «sosiologiske briller» for å tre inn i feltet med et åpent sinn (Tellmann, 2014). Jeg stilte derfor først et åpent forskningsspørsmål fordi jeg ønsket at informantenes refleksjoner skulle styre oppgavens retning. Under analysearbeidet ble det tydelig at fangene drev med en kompleks stigmahåndtering i ulike kontekster i fengselsinstitusjonen. Det førte til en mer deduktiv tilnærming ved at jeg belyste funnene ut fra Goffman (1990) sin stigmatteori, men jeg vil påpeke at jeg har gjennom arbeidet forsøkt å se funnene i sin særegenhet. Med bakgrunn i studiens formål valgte jeg å anvende «hvordan-spørsmål» i utformingen av forskningsspørsmålene fordi jeg ønsker å få en større forståelse av fenomenet (Tellmann, 2014).

3.5 Studiens kvalitet

Metodevalg tilsvarer etiske valg. Som forsker forvalter man en rolle med både implisitte og eksplisitte forventninger til hvordan man skal utøve sin praksis (Tellmann, 2014). Jeg skal i denne seksjonen først belyse Kriminalomsorgens portvaktfunksjon. Så skal jeg drøfte hvordan studien ivaretar kvalitetskravene om gyldighet, transparens og generalisering. Det etterfølges

av en refleksjon over min egen forskerrolle og studiens pålitelighet. Avslutningsvis skal jeg reflektere over de emosjonelle risikoene som oppstod under arbeidet med studien.

Kriminalomsorgen hadde i forarbeidet og under datainnsamlingen en portvaktfunksjon ved å være et bindeledd mellom meg og informantene. Det tilsier at de hadde makten til å påvirke datamaterialet gjennom kontroll over utvalget av informanter, intervjusituasjonen og annet sentralt forarbeid. Som forsker er jeg nødt til å reflektere over deres funksjon og posisjon i feltet som en del av kvalitetsvurderingen av prosjektet (Leseth, 2014). Jeg opplevde Kriminalomsorgen som en viktig ressurs gjennom hele studien. Fengsel som feltarbeid vil naturlig innebære enkelte begrensninger ettersom fangene er under Kriminalomsorgens kontroll, men under prosessen har ulike aktørene innad etaten vært støttende, aktive og vist begeistring for prosjektet. Utvalget jeg endte opp med hadde ulike meninger om isolasjon, Kriminalomsorgen og straffesystemet. Basert på dette mener jeg Kriminalomsorgen ikke påvirket dataens kvalitet eller rekrutterte informanter for å fremme bestemte syn om etaten eller deres maktutøvelse.

Validitet (gyldighet) handler om man måler det man ønsker å måle (Kvale, 1997). Det er den omgående refleksjon om valgene som blir tatt gjennom studien ivaretar fenomenet man ønsker å vite mer om ved å kontinuerlig sjekke, utspørre og tolke funnene teoretisk (Kvale, 1997). Det krever at forskeren anvender et kritisk syn på egne tolkninger, uttrykker sitt perspektiv på fenomenet som skal studeres og hva slags kontroll som utøves for å motvirke en selektiv forståelse og skjev tolkning (Kvale, 1997). Validitet kan knyttes til om informantene svarte på spørsmålene som ble stilt. Som nevnt slet enkelte av fangene med isolasjonsskader, og det krevde en nøye vurdering om jeg kunne bruke aktuelle sitater. Sitatene i analysen er valgt ut fordi jeg mener de belyser de aktuelle funnene best. Ofte delte informantene det samme perspektivet, og derfor har jeg valgt enkelte ganger å ta utgangspunkt i fortellingen til én informant som en representant for flere av informantene. Det mener jeg gir en bedre forståelse av funnet og kan belyse fenomenet tydeligere.

I analysekapitlene har jeg valgt å anvende «speilkriteriet» ved at informantenes utsagn er transkribert ordrett og med et tydelig skille fra det som er mine egne refleksjoner og informantenes bidrag (Launsø & Rieper, 2005). For å ivareta kvalitetskriteriet om *transparens* er formålet med dette kapitlet å vise hvordan studien har blitt gjennomført, hvilke

utfordringer jeg møtte underveis, hvordan jeg kom frem til mine funn og hvordan jeg arbeidet med å kvalitetssikre studien (Tjora, 2017). Slik kan leseren ta stilling til forskningens kvalitet.

Et overordnet mål med all samfunnsforskning er å utvikle innsikt om et fenomen, og hvor denne innsikten kan testes ved en form for konsept- eller teoriutvikling (Tjora, 2017). Et vanlig spørsmål angående intervjustudier er hvorvidt funnene er generaliserbare (Kvale, 1997). I denne studien har jeg forsøkt å oppnå en analytisk generalisering ved å gi en begrunnet vurdering av hvilken grad funnene fra studien kan brukes som en rettleiding for hva som kan skje i en annen situasjon (Kvale, 1997). Dette mente Tjora (2017) kan knyttes til moderat generalisering. Grunnen for hvorfor jeg har forsøkt å oppnå denne generaliseringsformen er fordi funn i analysen viser at ulike fengselsstrukturer kan ha betydning for hvorfor fanger «velger» isolasjon. For å oppnå konseptuell generalisering mener jeg dette må utdypes mer, og det påpeker jeg i avslutningskapittelet i seksjonen «Videre forskning» (Tjora, 2017).

Forskning på isolasjon har blitt mer aktuelt de siste årene, men det er likevel forsket lite på «selvvalgt isolasjon». Det har gjort at denne studien har gått inn i et felt delvis uten å ha omfattende og faglig kunnskap om selve fenomenet som kan støtte studiens funn. *Pålitelighet* er et kvalitetskrav som tilsier at det samme resultatet ville forekommet dersom en annen forsker på et annet tidspunkt hadde forsket på den samme enheten (Launsø & Rieper, 2005). I forskerposisjonen må man derfor reflektere over egen kunnskap, egne holdninger og erfaringer til feltet. Jeg besitter fra før kjennskap til fengselsinstitusjonen i rollen som pårørende. Det har bidratt til min interesse for feltet, men har også gitt meg enkelte forutinntattheter. Jeg har bevisst stilt meg i en kritisk posisjon for å se fenomenet fra flere perspektiver enn fra kun fange- og pårørendeperspektivet. Fullstendig nøytralitet vil aldri forekomme, men jeg anser mitt engasjement for temaet og tidligere erfaringer som en ressurs for arbeidet, og ikke som en faktor som har påvirket studiens kvalitet eller troverdighet.

En utbredt utfordring i kvalitativ forskning er påvirkningskraften informantenes utsagn har på forskerens emosjonelle velvære. Sårbare og sensitive temaer kan gi forskeren et emosjonelt stress i håndteringen av egne følelser i innsamlingen og bearbeidningen av datamaterialet (Wiles, 2013). Før datainnsamlingen forberedte jeg meg på å høre vonde historier og refleksjoner fra informantene om deres isolasjonsopphold. Under intervjusituasjonene hadde jeg det emosjonelle stresset under kontroll, men det videre arbeidet med materialet førte til

mye grubling. For å håndtere inntrykkene og følelsene som oppstod snakket jeg med veileder, familie og folk fra fagmiljøet under prosessen. Det oppfattet jeg som en viktig ressurs for arbeidet med denne studien.

Man må også bemerke at informantene kan ha opplevd intervjusituasjonen som emosjonelt vanskelig. De utsatte seg selv for emosjonelle risikoer ved å delta i studien, men i motsetning til meg hadde de få eller ingen andre steder å søke støtte (Wiles, 2013). Flere av fangene delte opplevelser om sitt stigma, isolasjonstilværelsen, savnet etter mennesker og refleksjoner om egen livskvalitet. Dette kan være vonde temaer for individ som sitter under isolasjon, og derfor anså jeg informantenes refleksjoner som en tillitserklæring som jeg har tatt på alvor. Som forsker er jeg veldig takknemlig for åpenheten og risikoene de utsatte seg selv for ved å delta i studien.

3.6 Ethiske vurderinger

Prosjektet er godkjent av Norsk Senter for Forskningsdata (NSD) (Vedlegg 1) etter å ha utarbeidet informasjonsskrivet og samtykkeskjemaet etter satte krav (NSD, 2020). I informasjonsskrivet (Vedlegg 3) fikk informantene opplysninger om prosjektets formål, egne rettigheter ved deltakelse i studien og vesentlig kontaktinformasjon. Her fikk informantene også opplyst konkret hvem de skulle kontakte i fengselet, og hvordan de skulle gå frem for å stille spørsmål ved studien, trekke seg eller foreta endringer i utsagn. For å forsikre meg om at informantene hadde lest informasjonsskrivet nøye repeterte jeg deres rettigheter, hvordan jeg skulle behandle dataen og løftet om anonymitet før intervjuene begynte. På bakgrunn av dette mener jeg informantene fikk tilstrekkelig informasjon om prosjektets formål, arbeid og deres rettigheter som deltagere i studien.

4.0 Ikke en av gutta

I dette kapittelet skal jeg drøfte hvordan fanger håndterer sitt stigma i lys av samspillet med andre fanger (UP1). Først skal jeg diskutere hvordan isolasjon kan være en fluktmulighet for fanger som bærer et stigma, og her skal jeg vektlegge hvordan fanger opplever å håndtere informasjonskontroll. Videre skal jeg belyse hvorfor fanger ikke ønsker å bli en del av fangemiljøet, og deretter skal jeg problematisere hvilken betydning et fellesskap kan ha for fanger. Avslutningsvis skal jeg gi en oppsummering av kapittelet.

4.1 Isolasjon som fluktmulighet

Isolasjon kan være en fluktmulighet for fanger som opplever trusler og trakassering fra fellesskapet. Simen «valgte» isolasjon fordi hans stigma som pedofil ble avslørt. Han opplevde et press fra fangene på avdelingen om å gi fra seg domspapirer sine fordi de mistenkte at han sonet en dom for seksuallovbrudd. Ettersom mistanken stemte ble han flyttet til en annen avdeling for å slippe truslene og det jevnliges maset han ble utsatt for. Kort tid etter oppstod det nye trusler, og det indikerte at han var avslørt.

Simen: Det var en trussel om at jeg skulle bli banka opp og at de var ute etter domspapirer og alt mulig sånt, og da er det fullt kjø... Altså grunnen til at de ville banke meg, eller grunnen til at de tror de vil banke meg, er jo fordi de trodde jeg var pedofil. Og grunnen til at jeg ikke ville vise papirene mine er fordi jeg er pedofil... Og da påvirker jo det seksuallmønstre og hele pakka, og det er ikke noe jeg kan snakke om i fellesskap, og det er ikke noe jeg kan gi uttrykk for.

Som nevnt innledningsvis viser forskning at seksualforbrytere er en utsatt gruppe blant fangelandskapet, og disse utgjør en stor andel av fangene som sitter under «selvvalgt isolasjon» (Mann, 2016; Sivilombudsmannen, 2019). Simen visste på forhånd at dersom dommen hans ble kjent for andre fanger ville det ekskludere han fra å bli akseptert i miljøet. Han kunne ikke snakke om sitt avvik med noen, og det viser hvordan et stigma kan være tabubelagt og skamfullt (Goffman, 1990). Han var likevel klar over sine andre kvaliteter, og at fangene som truet han ikke visste hvem *han egentlig var* (Goffman, 1990). Problemet var at dommen førte til et umiddelbart brudd med miljøet ettersom pedofili ble sett sterkt ned på. Det førte til at de andre fangene mistet interessen for å bli kjent med han, i tillegg til at han ble utsatt for vold og trusler. Det viser hvordan et stigma kan føre til at de andre egenskapene ved individet blir mindre vektlagt, og at avviket kan føre til at individet blir sett på som mindre menneskelig (Goffman, 1990).

Fangene som anvendte informasjonskontroll beskrev aktiviteten som vanskelig. Goffman (2014) vektla at en opptreden må virke troverdig dersom individet ønsker å kontrollere publikumets inntrykk (Goffman, 2014). Simen sin fortelling viste at miljøet ikke oppfattet noen som troverdig uten konkrete bevis i form av dokumenter, eller at en annen fange innad miljøet bekreftet historien de la frem. Flere av fangene hadde før soningen utarbeidet en historie som «bekreftet» den falske identiteten, men det var til ingen nytte.

Å bli ansett som en seksualforbryter beskrev fangene som problematisk. Med en gang denne mistanken ble rettet mot noen, turte ingen fanger å omgås den mistenkte i frykt for å bli betegnet som en seksualforbryter selv. Thomas beskrev det som «idioti» at en fengselsdom skulle avgjøre hvem han kunne omgås. Han trosset de etablerte reglene da han valgte å snakke med en fange som var dømt for sedelighet. Det førte til at han ble angrepet i luftgården som en tydelig sanksjon på at han hadde brutt de gjeldende reglene innad fangemiljøet.

Thomas: Jeg har ikke noe forståelse for at folk er så jævla interesserte i hva folk sitter for. Det betyr jo ingenting for normale, oppegående personer som har nok med seg selv.

.....

Thomas: Jeg så steinen komme og jeg har jo arr etter den. Jeg fikk slått den steinen vekk da. Hadde jeg fått den i hodet hadde jeg mest sannsynligvis daa. Det var jo på grunn av at jeg hadde gått rundt med en fyr som satt for noe sedelighetsgreier som jeg da ikke skulle gå med.

Flere av fangene trakk frem lignende hendelser før de «valgte» isolasjon. Det antyder at individ risikerer å få det samme stemplet som individene de omgås og observeres sammen med (Becker, 2008). Med tanke på at fangene befinner seg i en lukket institusjon blir muligheten til å søke tilflukt hos andre grupper eller fortsette med informasjonskontroll overfor individ som ikke vet om avviket, begrenset. Fellesskapsavdelingen førte til at avviket ble mer synlig, og derfor kan isolasjon virke som det eneste gjenstående alternativet. (Goffman, 1990). Man kan derfor hevde at fangenes frihetsberøvelse fører til at fangenes stigmahåndtering foregår på andre premisser.

4.1.1 Miniaturfunn

Goffman (1990) påpekte at informasjonskontroll er en belastende aktivitet som kan gjøre individ paranoide (Goffman, 1990). I det ene fengselet hadde ansatte oppfordret fangene til å ikke ha domspapirene på cella dersom det ikke var nødvendig. De var klar over presset enkelte fanger stod overfor, og forsøkte å eliminere det ved å fjerne papirene (Goffman,

1990). Ronny fortalte at det var en vanlig rutine å kartlegge nye fanger som ankom avdelingen. Han skilte seg ut blant fangene i studien ved at han var respektert innad fangemiljøet siden han sonet en fjerde dom for drapsforsøk. Hans tilknytning til miljøet utgjorde også grunnen for hvorfor han «valgte» isolasjon siden han ville ikke involveres i hendelser som kunne forlenge straffens hans.

Ronny: Når jeg kom hit i 2015 så sa jeg hva jeg satt inne for og jeg hadde jo knivstukket fire stykker så grovt at de holdt på å dø, fire personer. Men de trodde ikke på det der og da, men så plutselig så kom det noen bekjente som bekreftet historiene. Og da fikk jeg mye mer... Hva skal man si, jo grovere ting du gjør jo mer respekt får du.

.....

Ronny: Når man er på fellesskap så begynner man å veksle telefon med folk og... Får det brorskapet, for å si det sånn. Så jeg gjorde det på en måte for å skåne meg selv litt. For jeg kan være ganske sånn lettpåvirkelig.

Ronny bekreftet at miljøet krevde å se konkrete bevis for å tro på historien og identiteten fangene la frem. Det som ga status og respekt i miljøet var gjerninger med grov karakter. Dette kan også ses i sammenheng med hvorfor miljøet kartla nye fanger som ankom avdelingen. Ronny var tydelig på at miljøet ikke ønsket å inkludere fanger som de betraktet som «unormale» eller som ikke tilfredstilte gruppens krav (Goffman, 1990; Becker, 2008). Kartleggingen foregikk ved at fangene fikk tilsendt informasjon fra nettverket de hadde på utsiden og at de fulgte med på de få informasjonskanalene de hadde tilgjengelig i fengselet. Dermed var ikke domspapirer den eneste identitetsmarkøren som avslørte mulige stigmaer.

Ronny: Det er normalt å spørre hva man sitter for. Og de som ikke sier det, de blir som regel regnet for å være pedofile. Det var en her nå som satt her, og han sa han satt for andre ting, men så reiste han i retten. Og da stod det på tekst-tv, men vi visste ikke hvem det var, men han var mørkhudet av opprinnelse og det stod hvor han kom fra. Så da hang vi opp en lapp på fellesskapsavdelingen, et avisutklipp, og han ble flyttet samme dag. For egen sikkerhet. Jaja, uansett går det gjennom jungeltelegrafene. Alle kjenner alle. Man får greie på det via brev, beskrivelser eller andre greier, ikke sant. Det er sånt som skjer med de grisene. Det fortjener de.

Stemplingen av pedofile som «griser» trekker et tydelig skille mellom Ronnys gruppe og «de andre». Sett i lys av Goffman (1990) gjør de «normale» kun skade dersom de ikke vet bedre, men Ronny påpekte at gruppens trusler mot «avvikere» var intensjonell. Fra perspektivet til storsamfunnet kan ikke individ som har sonet en fengselsdom bli ansett som blant de

«normale». Fanger utgjør et konkret eksempel på at de har brutt samfunnets normer, og på dette grunnlaget må de akseptere at de aldri kommer til å få statusen som fullstendige, tillitsverdige samfunnsmedlemmer (Sykes, 2007). I motsetning blir fanger som er inkludert i miljøet ansett som de «normale» i fengselet. Det er fordi de har etablert egne regler, krav og normer for hva fanger *skal være*, og ut fra fangenes fortellinger virker det som om strukturene på avdelingen tilrettelegger for en utvikling av «miniatyrsamfunn». Her er det fangemiljøet som dømmer, håndhever og lager lovene. Isolasjon kan dermed bli løsningen for fanger som ikke orker å leve med spenningen som oppstår etter at stigmaet går fra diskrediterbart til diskreditert (Goffman, 1990).

Uttestengelsen av fanger som skiller seg ut kan skape et ekkokammer på fellesskapsavdelingen. Miljøet blir formet av en homogen gruppe som deler de samme meningene, holdningene og oppfatningene om hva som er rett, galt og forkastelig (Morrison, 2006). Det kan skape et sterkere samhold i gruppen, men også en høyere terskel for å uttrykke uenighet (Goffman, 1990). Simen hevdet at han var ikke alene om å lyve om sin identitet. Selv om han bar et stigma som umiddelbart diskvalifiserte han fra å bli en del av miljøet, påstod han at flere fanger drev med en form for inntrykkstyring (Goffman, 2014).

Simen: Noen eller mange har jo vrangforestillinger om hvorfor de sitter inne. Forteller masse bullshit om at de har gjort «sånn» og «sånn». Prøver å lyve seg tøffere enn de egentlig er.. men så er de redde for hva som vil skje hvis de virker svake, ikke sant.

Sitatet antyder at fanger kan innta en tøffere rolle for å forhindre eget utenforskap (Becker, 1990). Det kan føre til større tilbøyelighet for å true og trakassere andre fanger fordi fangene kan bli oppfattet som mer troverdig dersom handlingene de utfører er i tråd med rollen de spiller (Goffman, 2014). På den måten kan fangene som trakasserer få mer respekt innad miljøet, samtidig som den vender fokuset vekk fra seg selv. Det kan være en strategi for å blende inn i miljøet, som igjen tydeliggjør problemet med at de etablerte kravene på fellesskapsavdelingene ikke tilrettelegger for individualisme (Goffman, 1990).

4.2 Ola Nordmann i fengsel

I et overordnet perspektiv «velger» fanger isolasjon fordi de enten ikke klarer å tilfredsstillere fangemiljøets krav for hva man skal være, eller fordi de ikke ønsker å tilfredsstillere disse kravene. Enkelte av fangene mente at tilhørighet til fangemiljøet ville gå på bekostning av

egen integritet. I likhet med fangene som ble presset ut av fellesskapsavdelingen opplevde de at miljøet ikke aksepterte individualisme. På bakgrunn av miljøets krav for å innta en rolle som ikke samsvarte med egen identitet, valgte de å ekskludere seg. Magnus uttrykte at han oppfattet sine medfanger som «unormale». Han følte at han ikke passet inn fordi han hadde aldri vært en del av et kriminelt nettverk, og dette var ikke mennesker han ville omgås til vanlig.

Magnus: Personlig tenker jeg at jeg savner å være blant normale folk. Det er et stygt ord å bruke, men dessverre det rette. De fleste her inne er ikke normale. Ha en samtale der man kan diskutere alt mulig rart enn bare dop, NAV, eller rasister eller...

Magnus mente han var for ulik sine medfanger, og det ga han ingen motivasjon til å investere i potensielle relasjoner. Denne oppfatningen delte også Henrik. Han mente at han var et offer for justismord, og det gjorde at han opplevde fengselsoppholdet som sårt og bittert. Han fortalte at miljøet hadde skapt en kriminell kultur, og det ønsket han ikke å ta del i.

Henrik: Hvordan kan du putte vanlige mennesker i et fengsel der sånne ting kan skje liksom? Der det er kultur og miljø for straffbare ting. Han ene som var med på luftinga, Aksel, han hadde jo kokt olje og sukker og kastet det i ansiktet på en kar. Hvis han var frustrert, så sa han bare «Nå må jeg trene ut ADHD ellers så funker jeg ikke». Og da ristet han liksom fordi han var så sint. Han var farlig, og han satt på en forvaringsdom, og skulle i retten for en ny forvaringsdom. Du skjønnte tegningen at her må du være forsiktig. Så det er et ganske ekstremt miljø.

I likhet med Ronny, som trakk et skille mellom seg selv og pedofile, tegnet Henrik og Magnus en tydelig skillelinje mellom seg selv og «de andre». De beskrev seg selv som rolige, vanlige menn som hadde ingen kjennskap til kriminalitet fra før. Derimot mente de at sine medfanger hadde en kriminell identitet. Sett i lys av Goffman (1990) kan det tolkes som om de betraktet sin identitet som «normal», men oppfattet at medfangene brøt med samfunnets identitetsnormer (Goffman, 1990). Det viser en dobbelt stigmatisering ved at fangene som ble stigmatisert av miljøet, stigmatiserte også miljøet tilbake (Goffman, 1990). Flere av fangene innrømmet at de hadde begått en kriminell gjerning som de måtte straffes for, men forskjellen mellom dem selv og «de andre» var at den begåtte gjerningen var et unntak fremfor regel (Becker, 2008). Ved å «velge» isolasjon slapp de å tilpasse seg og innfri kravene til det etablerte miljøet. Det viser at strategier i stigmahåndtering handler ikke kun om å blende inn, men også om å trekke seg vekk (Goffman, 1990).

Flere av fangene innrømmet at de hadde forhåndsdomt sine medfanger. Dette gjaldt spesielt fangene med karakteristiske særtrekk som bidro til å «bekrefte» fordømmen om at de var «kriminelle».

Knut: I starten så hadde jeg lett for å tenke «Han der, han så litt spesiell ut ja, så han skal jeg holde meg litt unna», men når du blir kjent med dem, fulle av tatoveringer i ansiktet, hodet og hals så, så utrolig overraskende hvor fine personligheter du har et helt feil første inntrykk av. Det er det altså. Men som regel så er det jo litt andre interesser enn det jeg har da...

Knut innrømmet at han hadde fordommer mot enkelte fanger, men vektla at de mest sannsynlig ikke delte de samme interessene. Det viser et problematisk aspekt ved stigma, og hvordan forhåndsdomming kan føre til at fanger lettere «velger» isolasjon (Goffman, 1990). Durkheim vektla at fellesskap kan svekke behovet for sosial isolasjon ettersom det gir individet et sted å søke støtte og tilhørighet (Morrison, 2006). Fordommene kan få en større betydning dersom fangene opplever miljøet som «intenst», men samtidig kan det være andre fanger på avdelingen som har det samme inntrykket. Det viser hvordan fordommer kan påvirke individs valg og handlinger (Goffman, 1990).

Flere av fangene beskrev de samme utfordringene med å oppholde seg på en fellesskapsavdeling. På bakgrunn av at miljø kan karakteriseres ulikt basert på forestillinger og elementer som skaper samholdet mellom medlemmene, må man være forsiktig med å generalisere et bestemt miljø til flere anstalter. Likevel viser fortellingene til fangene likheter i strukturene på fellesskapsavdelingen, og de ser strukturelle utfordringer som en årsak til deres utenforskap (Durkheim, 2001). Uavhengig av posisjon i fangehierarkiet eller tilhørighet til miljøet måtte fangene innta et sett med holdninger, meninger og handlinger for å bli akseptert. Det førte til at fangene ikke opplevde fellesskap som en ressurs for å takle soningssmertene. Selv om fellesskapsavdelingene har et generelt mål om inkludering og tilhørighet, vil det være naturlig at enkelte individ ikke møter gruppens forventninger. Det som blir problematisk i en slik sammenheng er at fangemiljøet sanksjonerer avvik, og dermed blir utenforskapet mer alvorlig og tydelig. Dette viser at fangene må være fullstendig integrert i miljøet for å oppleve trygge soningsforhold.

4.3 Oppsummering av kapitlet

I dette kapitlet har jeg drøftet hvordan fanger håndterer sitt stigma i lys av samspillet med andre fanger (UP1). For å forstå hvorfor fanger «velger» isolasjon må man se på hva som kan

føre til utenforskap. Flere av fangene beskrev at fangemiljøene på fellesskapsavdelingene hadde etablert egne krav og forventninger til fanger. Enkelte av fangene havnet utenfor umiddelbart grunnet at de bar et stigma, mens andre mente at tilhørighet til miljøet ikke samsvarte med egen identitet. Etableringen av egne miniatyrsamfunn leder til spørsmål om hvorvidt Kriminalomsorgen har kontroll over avdelingene, og om økt bemanning kan hindre miljøet i å trakassere fanger som skiller seg ut. Det skal jeg drøfte videre i neste kapittel.

5.0 Fange fremfor person

I dette kapittelet skal jeg drøfte hvordan fanger håndterer sitt stigma i lys av samspillet med fengselsansatte (UP2). Først skal jeg belyse hvordan «selvvalgt isolasjon» kan være en strategi for fanger som ønsker å få mer selvbestemmelse under soningen. Her skal jeg vektlegge hvordan det sosiale samværet mellom fanger og ansatte kan tydeliggjøre maktbalansen mellom partene. Deretter skal jeg belyse hvordan fanger forholdt seg til ansatte på fellesskapsavdelingen, før jeg til slutt skal gi en oppsummering av kapittelet.

5.1 Voksen og umyndig

Datamaterialet illustrerer hvordan fangene kjente på en stor lettelse da de ble flyttet fra fellesskapsavdelingen til isolasjon. Der slapp de å innta spesifikke roller for å passe inn i miljøet, håndtere inntrykkstyring og anvende informasjonskontroll for å beskytte sin sosiale identitet (Goffman, 1990).

Knut: Dagen jeg dro derfra det... Da var det snakk om at jeg ville gjort noe skadelig for meg da. Ikke at jeg hadde gjort noen andre noe vondt eller noe, men... Nei, fått enda større angst... Så jeg er veldig glad for den hjelpen jeg fikk til å komme meg på isolasjon altså.

Til tross for lettelsen av å komme på isolasjon innebar ikke tilværelsen kun fordeler. Enkelte av fangene fikk muligheten til å bli ganggutt, men de fleste ble fratatt arbeidsplikten. Det førte til at dagene bestod av tidsfordrivende aktiviteter, og at de kun hadde sosial kontakt med fengselsansatte. Den resterende tiden var de alene, og det gjorde at besøkene og samtalene med de ansatte fikk en større betydning under isolasjonsoppholdet enn da de oppholdt seg på fellesskapsavdelingen.

Henrik: Jeg kan ikke si at jeg har møtt noen som er direkte ufine. For det har jeg ikke, men du blir behandla som en innsatt fordi du er i fengsel. Og det syns jeg har vært slitsomt. Du er ikke en person, du er en innsatt. Så det kompliserer ting da.

.....

Det som har gjort mest inntrykk er at det finnes ikke noe rom for å forstå deg. Du føler deg ikke verdt noe, rett og slett. Og jeg er jo litt sånn som vil finne på ting, så jeg hadde mange forslag til ting vi kunne gjøre, men på grunn av kapasitetsproblemer ble det veldig sånn «Nei, det blir ikke noe». Så du føler at de vil dempe deg og roe deg ned hele tiden når du kommer med initiativ. Jeg tenkte jo ikke bare på seg selv da, jeg tenkte jo på de andre og. Så litt sånne ting da. Hvor lite verdt du egentlig er. Det har blitt bevist for meg, det er ikke noe jeg bare tror, det har jeg fått kjenne på kroppen.

Fangene beskrev samværet med ansatte som rutinepreget og formelt. Det ga en forsterking av stigmaet som «fange» ved at den ujevne maktbalansen mellom partene ble enda tydeligere. Henrik fortalte at han flere ganger hadde kommet med forslag til aktiviteter fangene på isolasjonsavdelingen kunne gjøre for å bryte opp tilværelsen. Forslagene ble til stadighet avslått, og det hadde gått hardt inn på han. I likhet opplevde Harald at flere av de ansatte likte å vise maktgrepet de hadde over han. Han *valgte* isolasjon fordi han ønsket å ha muligheten til å utforme sin hverdag mest mulig. I sine beskrivelser av de ansatte var han tydelig på at det var stor variasjon i betjentenes maktanvendelse. Enkelte var mindre fleksible til å møte hans behov dersom det ikke samsvarte med reglementet, og det syns han var merkelig.

Harald: De er veldig glad i å låse dører selv om det ikke er nødvendig. Unødvendig innlåsing. Noen er jo helt A4, også har du de som er litt fleksible, også har du noen som er litt laidback. Som gjør at hverdagen din blir litt «ok» for å si det sånn. Men verstetypen er jo den «firkanta» (viser med hendene). For de understreker med nøkler og henvisninger til reglementer og paragrafer hele tiden.

Harald erfarte at henvisningen til reglementer plasserte han i en posisjon som umyndig. Det opplevde han som unødvendig ettersom han var 77 år og en førstegangssoner. Dette uttrykte også Egil som provoserende. Han hadde vært i fengsel i over 10 år for drap, og var lei av å bli behandlet som om han måtte oppdras. Selv om han erkjente sin gjerning hadde han tilgitt seg selv. Han var derfor i likhet, med Harald, utenforstående til at de ansatte behandlet han som om han ikke var i stand til å ta egne valg.

Egil: Altså jeg vet hva som bor i meg. Jeg vet hvor oppegående jeg er, hvor belyst jeg er i forhold til mange andre og sånne ting. Og da blir det litt sånn «Hvem er du til å fortelle meg det?». Jeg har masse eksempler på det. I 2017 hadde jeg en liten sånn periode der jeg sleit litt og sånn, også kom han inn til meg og bare «Hvis du oppfører deg sånn så er jeg nødt til å bli morsk på deg». Altså hvem snakker sånn til en voksen mann? Man blir satt i en barnebakke rett og slett.

De nedlatende holdningene og umyndiggjøringen som Egil opplevde fra de ansatte førte til at han *valgte* isolasjon. Som et motsvar på stigmatiseringen ønsket han å vise de ansatte at han kunne ta egne valg, og at han mestret å utnytte handlingsrommet som var igjen etter frihetsberøvelsen. Det belyser et sentralt aspekt ved stigma, for det er ikke selvsagt at stigmatiserte individ bærer skam over å være annerledes. Individenes verdi- og trossystem er også viktig deler av identitetsforståelsen, og det kan hindre at individet føler skam over hvem de er (Goffman, 1990).

Egil: Det som er ganske paradoksalt er at når man selvisolerer seg, så blir man på mange måter mer fri. For da er det ikke noe mer de kan gjøre. Altså hva mer kan de gjøre? De har jo ikke noe.. Man tar fra dem på en måte makten dems. «Åja, du skal straffe meg, okey hva skal du gjøre a?» Jeg har jo vært innom sikkerhetscella her, og i 2017 så hadde jeg med meg en psykose. Det første jeg sier til meg selv før jeg drar inn der da er: «Her kan jeg sette verdensrekord i å sitte». Det går litt på den innstillingen på en måte.

Selv om Kriminalomsorgen har makten til å berøve store deler av fangenes frihet, viser muligheten til «selvvalgt isolasjon» at de ikke kan frata dem alt. Fanger har fortsatt et handlingsrom så lenge de ikke er under tvang. Isolasjonstilværelsen er lik uavhengig om fangene sitter der «frivillig» eller «påtvunget», men Egil opplevde tilværelsen annerledes gjennom sin innstilling. Han *valgte* noe han visste Kriminalomsorgen ikke likte. Slik viste han handlekraft, evnen til å være selvstendig og ta egne valg. Dette fikk en spesiell betydning for han siden han lengtet etter frihet. Han var derfor mer villig til å utsette seg selv for risikoene isolasjon medførte, samtidig som følelsen av makt og selvstendighet fjernet store deler av smerten.

«Selvisolerte» fanger må håndtere en spenningskontroll i møte med ansatte fordi Kriminalomsorgen vet om fangenes dom og tilhørende stigmaer som er dokumenterte (Goffman, 1990). Et problematisk aspekt med dette er at fangene har færre ressurser å anvende i stigmahåndteringen. I det sivile liv kunne de søkt støtte hos sin kjernegruppe, forlatt samhandlingen eller avvist påstandene «de normale» konfronterte dem med (Goffman, 1990). Derimot har ikke fangene muligheten til dette under isolasjon til tross for at de må håndtere og kontrollere sitt stigma oftere og mer intenst. Samhandlingen foregår på premissene til Kriminalomsorgen ettersom fangene befinner seg på cella konstant. Det gir Kriminalomsorgen gode forutsetninger for kontroll siden de bestemmer når kontakten med fangen skal skje, og hva som blir det grunnleggende innholdet i samværet. Det kan føre til at fangene jevnlig blir konfrontert med hvem de er uten at de har ressurser til å forsvare seg selv eller rette opp i inntrykket (Goffman, 1990). På den måten blir fangenes tilværelse styrt av individ som de føler seg stigmatiserte av. Det gjorde at flere av fangene inntok rollen som «fange», fordi de fikk ikke bekreftet overfor seg selv at de var noe annet (Goffman, 2014).

5.2 Fryst ut

Flere av fangene kjente på en følelse av bitterhet overfor Kriminalomsorgen. De mente at de ansatte hadde sviktet i å tilrettelegge for trygge soningsforhold, og derfor var de nødt til å

«velge» isolasjon. I møte med ansatte under isolasjonstilværelsen anvendte fangene spenningskontroll, men på fellesskapsavdelingen hadde de anvendt informasjonskontroll. Ronny hadde vært en «gjenganger» i fengselssystemet i over 20 år. Han påstod at forholdet mellom fanger og ansatte hadde endret seg drastisk. Før ble betjenter fryst ut av fangemiljøet grunnet «ære» innad miljøet, men i nyere tid hadde betjentene blitt mer akseptert av de andre fangene.

Ronny: Før hvis en betjent kom inn på avdelingen, da gikk vi inn på rommet. Frøs dem ut på en måte. Det var litt mer ære blant ... Du vet, de kriminelle for å si det sånn ... Det er hyggelig å prate med dem av og til. Før i tiden, hvis du pratet med betjentene, så ble du tatt for å være tyster. Da kunne du få høre det eller bli fryst ut. Men den nye generasjonen ... Altså jeg begynte å sone her i 2015 og fikk jo nesten bakoversveis fordi de satt og spilte kort med betjentene. Og jeg tenkte «Fytti helvete for noen idioter». For jeg har jo prinsipper, ikke sant. Så det tok nok seks måneder før jeg begynte å spille kort med dem og sånt. Ja, hva skal man si noe. Reglene i samfunnet har forandret seg.

Sett i lys av Becker (2008) sitt konsept om avviksgrupper virker det som om fangemiljøet betraktet de ansatte som «fienden». Ettersom ansatte kunne slå ned på praksisene til fangemiljøet forsøkte de å hindre dem i å få innsyn over miljøets utpressing av «avvikere» (Becker, 2008). Det førte til et sterkere samhold mellom fangene ved at de motarbeidet en felles fiende (Becker, 2008). Hvis fanger ble observert sammen med ansatte, risikerte også de å bli fryst ute. Kontakten kunne tolkes som et forsøk på å avsløre gruppens praksiser, og derfor beskyttet gruppen seg selv ved å fjerne eventuelle trusler. Det kan forklare Ronny sin umiddelbare reaksjon da han så betjenter spille kort med fangene (Becker, 2008).

Thomas grublet lenge over om han skulle fortelle betjentene om hvordan han opplevde miljøet på fellesskapsavdelingen. Som vist i forrige kapittel ble han angrepet i luftegården med en stein fordi han ble observert med en sedelighetsdømt fange. Etter denne hendelsen ble han daglig trakassert og truet av fangemiljøet før han til slutt «valgte» isolasjon.

Thomas: Jeg fikk jo skriftlige drapsmeldinger på døra mi og jeg kunne ikke si noe. Jeg måtte liksom vise betjentene uten at de... Hvis du sier noe, så blir du jo tyster. Det er jo det absolutt det verste man kan være innpå der. Det er et hierarki og det har jeg forklart betjentene etterpå, men det klarer ikke de å plukke opp fordi de er for få folk og, ikke sant.

Sitatet viser at Thomas mente betjentene ikke var klar over hvordan oppholdet på fellesskapsavdelingen *egentlig var*. Han påpekte at avdelingene hadde for få ansatte til at de

klarte å se mekanismene som førte til utenforskap. Siden ingen av de utsatte fangene turte å si fra, følte de at de nødvendige endringene som kunne gjøre tilværelsen bedre uteble. Dette var fordi de måtte anvende informasjonskontroll overfor de eneste aktørene som kunne gjøre tilværelsen bedre (Goffman, 1990). Thomas var tydelig på at han visste at Kriminalomsorgen ikke aksepterte at fanger mottok drapstrusler, men han stolte ikke på de ansatte sin evne til å håndtere informasjonen på riktig måte. Det viser at når stigmatiserte individ vurderer å fortelle om sitt avvik, er det flere faktorer som spiller inn (Goffman, 1990). Ut fra fangenes fortellinger kan det anses som forståelig at de ikke tør å fortelle om egen situasjon uten konkrete bevis. Å legge frem en påstand kan bli møtt med fornektelse, og fangene risikerte å bli stemplet som «tyster» dersom miljøet forstod hvem som la frem anklagen. Ettersom dette stemplet førte fangene nederst i hierarkiet, mente flere at dette var for risikofylt. For å dele sine fortellinger måtte fangene være sikre på at den ansatte som mottok informasjonen kunne forvalte hemmeligheten. Thomas erfarte at Kriminalomsorgen ikke kunne beskytte han, og derfor fortalte han ikke om sine opplevelser før han ble flyttet til et annet fengsel.

5.3 Oppsummering av kapitlet

I dette kapitlet har jeg drøftet hvordan fanger håndterer sitt stigma i lys av samspillet med fengselsansatte (UP2). Her kom det frem at «selvvalgt isolasjon» kan være en strategi for fanger som ønsker å utnytte sitt handlingsrom under straffens frihetsberøvelse. I et overordnet perspektiv blir det tydelig at de «selvisolerte» fangene befant seg i et maktspill med andre fanger, og at dette fortsetter på isolasjonscella med de ansatte. Fangene har under isolasjonsoppholdet ingen kontroll over samværrets struktur, form eller tid. Det fører til at fangene har færre ressurser i stigmahåndteringen, og det kan oppleves som kritikkverdigg fordi fangene må anvende spenningskontroll oftere og mer intenst mens de sitter isolert. Dette viser at normalitetsprinsippet blir utfordret under isolasjon, og som en konsekvens kan Kriminalomsorgen få et mer utfordrende oppdrag når de skal påminne fangene om de andre kvalitetene de besitter fordi det meningsløse ved isolasjonstilværelsen gjør fangene passive.

6.0 På med maska

I dette kapittelet skal jeg drøfte hvordan fanger håndterer sitt stigma i lys av samspillet med omgivelsene på utsiden av fengselet (UP3). Først skal jeg diskutere hvordan isolasjon kan være en fremtidsrettet strategi for å hindre avsløring av et diskrediterbart stigma etter løslatelse. Deretter skal jeg drøfte hvordan fanger forholder seg til nettverket sitt på utsiden av fengselet under isolasjon. Videre skal jeg belyse hvorfor fanger «velger» isolasjon for å bryte med sin kjernegruppe, og til hvilke formål. Avslutningsvis skal jeg gi en oppsummering av kapittelet.

6.1 Makt og fordommer

Harald skilte seg ut i studien ved at han *valgte* isolasjon før han begynte soningen. For han var isolasjon en strategi for å redusere antall identitetsmarkører som senere kunne avsløre at han hadde sittet i fengsel. I sin beskrivelse av seg selv var han en rolig, voksen mann som hadde ingen tilknytning til kriminalitet. Derfor ønsket han heller ikke å stifte bekjenskaper til sine medfanger, og målet med soningen var å forbli mest mulig anonym. Det ga han mer kontroll over sitt stigma som «domfelt».

Harald: Jeg vil komme ut like anonym som jeg kom inn. Jeg har ikke noe behov for å opprettholde noe kontakt med noen. Det er ikke den type mennesker jeg ønsker å omgås eller har omgått. Det siste jeg vil oppleve for eksempel er jo det at du kommer ut, også har du sona sammen med en hel bøttestallet med mange forskjellige typer som du overhodet ikke hadde omgås med i det sivile liv, også møter du dem på gata. Da sitter jeg heller i isolasjon for jeg vil veldig gjerne gå i fred når jeg er ute. Det er vel ingen som går ute med en plakat «Jeg har nettopp kommet ut av fengsel».

For Harald var fremtiden avgjørende for hvordan han «valgte» isolasjon. Før soningen hadde han reflektert over valgets betydning og risikoene han utsatte seg for. Ut fra dette var det viktig for han å påpeke at han *valgte* isolasjon som en selvstendig aktør som tok ansvar for sitt eget liv.

Harald sitt valg om å trekke seg unna fellesskapet kan forstås som stigmahåndtering (Goffman, 1990). Siden han *valgte* utenforskap før han møtte sine medfanger, tyder det på at fordommer og stereotypier påvirket hans beslutning (Goffman, 1990). Gjennom dette tilegnet han sine medfanger bestemte karakteristikk og egenskaper uten å ha blitt kjent med dem (Goffman, 1990). Sett i lys av Goffman (1990) er Harald sitt «valg» om isolasjon et forsøk på

å lettere blende inn blant de «normale» etter løslatelse (Goffman, 1990). Han fryktet at hvis han ble observert sammen med individ som bar et diskreditert stigma, ville det føre til at andre «normale» ville kategorisere han som en «avviker». Etter hans vurderinger ville han få bedre forutsetninger for å returnere til samfunnet som en av de «normale» hvis fengselsoppholdet ikke ga han referanser som kunne knytte han til sitt stigma (Goffman, 1990).

Harald påpekte i sine fortellinger at han ikke så på seg selv som *bedre* enn sine medfanger. For han handlet det om å kontrollere sine omgivelser siden han var 77 år gammel. Han nærmet seg slutten av livsløpet og derfor var det bittert å tilbringe de siste årene i fengsel. Det gjorde det enda viktigere for han å tilrettelegge for at tiden etter soningen skulle foregå på hans premisser.

Harald: Du må huske på at jeg er 77 år da. Så statistisk sett, hvor mye har du igjen å kose deg med av år da? Det er mange årsaker til at folk sitter. Det er utrolig mange tilfeldigheter som gjør at de havner i situasjoner. Jeg sier ikke at jeg er noe bedre enn noen andre, men jeg har også gått på en tjuvsmell da. Så da får jeg ta følgene og dette er min måte å gjøre det på. Du må bare finne deg i at du har driti på draget, og at du får en straff. En samfunnsstraff som går ut på at du skal sone med frihetsberøvelse.
.....

Det er ikke noe som er verre enn å isolere et menneske. Men det beste med det er jo at da er du herre over deg selv og din egen tid. Du slipper å omgås mennesker du absolutt ikke vil omgås.

Dette antyder at Harald bevisst ikke brukte tid på å skamme seg over den han var (Goffman, 1990). Det gir en annen fremstilling av stigmatiserte individ enn den vanlige oppfatningen. Goffman (1990) påpekte at individ som bærer et diskrediterbart stigma er ofte usikre og stresset over sin livssituasjon ettersom livet de har bygd opp kan bryte sammen når som helst (Goffman, 1990). Harald virket trygg på seg selv, samtidig som han skjønnte at han måtte tilpasse seg samfunnets normkrav. Ved å innrømme sin gjerning viste han at han hadde reflektert over den, og det gir en antakelse om at stigmatiserte individ kan oppleve å bære et stigma ulikt. Harald var ikke et offer som lot seg bli diskvalifisert fra å delta i livsaktiviteter grunnet sitt stigma, for denne makten hadde også han mot andre. Det tyder på at stigmatiserte individ ikke automatisk befinner seg i en underlegen posisjon, til tross for at de er annerledes.

Et stigmatisert individ kan være beskyttet av sitt eget verdi- og trossystem slik at den betrakter individene som stigmatiserer dem som de «mindre menneskelige» (Goffman, 1990).

Det antyder at individet ikke bryr seg om stigmatiseringen, men det gjorde Harald. Da han «valgte» isolasjon rettet han seg etter samfunnets normkrav for å få fremtiden han ønsket. Det gir han karaktertrekk av å være strategisk, reflektert og målbevisst i aktørrollen fordi han utnyttet sitt innskrenka handlingsrom. Valget av å etterstrebe disse karaktertrekkene illustrerer hvilke egenskaper som verdsettes i samfunnet for øvrig. Goffman (1990) hevdet at stigmatiserte individ kan befinne seg i et selvmotsigende samfunnsforhold ved at de blir fortalt at de hører til, samtidig som annerledesheten skiller dem ut. Det norske straffesystemet er basert på tilgivelse, som tilsier at stigmaet som domfelt ikke skal ha videre betydning etter ferdigsonet straff (Justis- og beredskapsdepartementet, 2008). Likevel kan Harald sitt *valg* om isolasjon tyde på at han ikke tror på at han blir gitt en automatisk deltakelse i samfunnslivet etter endt soning. Han handlet ut fra egne målsettinger, og dermed forberedte han seg på å anvende en streng informasjonskontroll slik at han ikke ville bli diskvalifisert fra livsaktiviteter etter løslatelse. Det viser kompleksiteten ved «selvvalgt isolasjon», og at fanger kan ta dette «valget» basert på andre grunner enn det umiddelbare trusselbildet på fellesskapsavdelingen.

6.2 Å holde tårene tilbake

Kriminalomsorgen er tydelig på at fanger skal ha muligheten til å holde kontakt med familie og venner under soning (Kriminalomsorgen, ingen dato). Det skal sørge for en bedre reintegrering tilbake til samfunnet ved at fangene kan bli vant til et liv i frihet etter å ha oppholdt seg i en lukket institusjon. Et problem med isolasjon er at fangene blir vant til en tilværelse som er passiv, ensformig og består av få impulser. Det gjør kontakten med familie og venner enda viktigere ettersom de kan påminne fangene om de andre kvalitetene de besitter (Goffman, 1990). Hvert fengsel skal derfor tilrettelegge for at fangene kan få besøk, og hver fange har krav på minst 20 minutter telefontid i uken (30 minutter dersom fangen har et omsorgsansvar) (Kriminalomsorgen, ingen dato).

I intervjuene kom det frem at det var stor variasjon blant fangene om de hadde et nettverk på utsiden av murene som ventet på dem. Enkelte fanger fikk jevnlig besøk, mens andre hadde brutt kontakten helt. En felles bemerkning blant fangene som hadde kontakt med nettverket sitt, var at de opplevde kontakten som delvis belastende og etterlot dem med mye grubling da de kom tilbake på cella. Den største utfordringen med å få besøk var å spille en troverdig og kontrollert rolle foran publikumet (Goffman, 2014). Selv om fangene befant seg konstant «back stage» førte ikke isolasjonstilværelsen til at de fikk slappet av eller planlagt nye

strategier for videre rollespill (Eriksen, 1998). Isolasjonstilværelsen gjorde det vanskeligere for fangene å gå inn i en rolle som skånet de besøkende for egne soningssmerter. Det førte til at fangene i etterkant av besøk stresset over om de klarte å betrygge individene som besøkte dem. Det kan ses i sammenheng med at fangene kun får praktisert rollen som «fange» under isolasjon.

Henrik: Det blir litt som å sette på seg en maske for å vise at det går bedre enn det egentlig gjør for å betrygge dem mer enn noe annet. De er jo bekymra for meg for det går jo i bølger. Noen dager er det helt krise i hodet mitt og jeg orker ikke gjøre en dritt. Vil bare grine på cella mi hele dagen, mens andre dager fungerer jeg relativt bra. Det er ikke noe balanse i noen ting Det er ikke naturlig for meg i det hele tatt og jeg ser hvordan det preger dem ...

Henrik opplevde at kontakten med familien ikke var en ressurs for å takle soningen. Han ønsket å betrygge familien sin under besøk, men siden tilstanden hans varierte var dette vanskelig (Goffman, 2014). Enkelte dager hadde han gode forutsetninger for å gå inn i en troverdig rolle, mens andre dager var tunge. Det gjorde at han aldri visste sikkert hvordan han ville håndtere inntrykksstyringen, og det var et stressende element. Flere av fangene påpekte at de følte et større press om å virke troverdig under besøk, fordi de hadde begrenset med tid og ressurser for å overbevise publikumet (Goffman, 2014). Frihetsberøvelsen hindret dem i å rette opp i inntrykket etter at besøket var over, og det gjorde det enda viktigere å føle mestring i rollen slik at de slapp å gruble over følelsene til de besøkende i etterkant (Goffman, 2014). Likevel var det få som følte at samværet førte til at partene ble beroliget.

I intervjuene beskrev fangene at de følte at sitt stigma som «domfelt» ble mer synlig under besøk ved at samværet skjedde på et besøksrom i en lukket institusjon. Sett i lys av Goffman (1990) kan fangene bli satt i en sårbar posisjon ved at deres *kjernegruppe* ikke bare vet om stigmaet, men de får også sett det i egen person (Goffman, 1990). Dette viser at et stigma påvirker ikke kun bæreren, men også nettverket rundt den stigmatiserte. Dersom individene innad kjernegruppen opplever fengselssituasjonen som belastende, har den stigmatiserte satt sin egen gruppe i en krevende posisjon (Goffman, 1990). Slik kan et stigma ha ringvirkninger som fører til at fanger kan føle skyld over sin gjerning.

Knut fortalte at han grublet mye over forholdet han hadde til sin familie. For han var det avgjørende at han fikk gjenopptatt kontakten med sønnen sin etter endt soning for at livet skulle bli bra igjen. Under intervjuet hadde han sittet 11 måneder under «selvvalgt isolasjon» i

vente på å bli flyttet til forvaringsavdelingen. Han uttrykte at han syns det var vanskelig å tenke på fremtiden fordi han visste at han hadde mange år i fengsel foran seg.

Knut: Jeg får veldig tunge stunder der jeg tenker at jeg er en skikkelig snåling og er veldig unormal. «Det her kommer aldri til å gå bra». Når jeg har sånne mørke stunder så ja... Det er ikke normalt å være sånn som jeg er, passer bedre at jeg får en liten hytte oppi skogen der jeg kan være helt for meg selv. Få mat i en liten bod litt lenger ned så kunne jeg hentet det der. Føler det er litt sånn. Det gjør jeg faktisk.

Knut: Jeg kan være så ærlig å si at jeg har skrevet et sånt «farvelbrev». Men det er lenge siden. Da var jeg skikkelig på felgen. Da kunne jeg like gjerne gjort det som om at jeg ikke gjorde det, det var bare tilfeldigheter at jeg ikke gjorde det. Da fikk jeg hjelp av en psykolog. Han kombinert med sønnen min gjorde at jeg fortsatt er her, og kommer til å fortsette å være her. Men sånn som nå da så tenker jeg at hvis jeg hadde fått kreft da, så hadde det ikke gjort meg noe egentlig. Nei, hadde ikke brydd meg. Hadde jeg sett tegn på meg selv «Oi, hva er det her liksom» så hadde jeg ikke vært bekymret for det.

Sett i lys av Goffman (1990) kan det virke som om isolasjonsoppholdet endret Knut sin identitetsforståelse (Goffman, 1990). I likhet med Henrik hadde han først opplevd store variasjoner i dagsformen, men gradvis hadde han blitt mer likegyldig til seg selv og omgivelsene på utsiden av murene. Han forstod at det ikke var en god utvikling, men det var heller ikke kun ulemper med det. Dagene hans ble lettere og mer stabile av å ikke bry seg fordi det var vondt å tenke på smertene han hadde forårsaket familien sin. Det gjorde at tankene han hadde om familien sin bestod av en dualitet. På den siden var familien drivkraften for å komme gjennom soningen, men på den andre siden var det vondt å tenke på alt han gikk glipp av og kom til å gå glipp av. Disse tankene hadde ført til at Knut så på seg selv som en «snåling» som ikke passet sammen med andre mennesker. Han bar skam over den han var, og klarte ikke å se for seg at han kom til å leve et vanlig igjen (Goffman, 1990). Det bekrefter tidligere forskning som viser at isolasjon kan føre til endringer i hvordan individet oppfatter seg selv (Jeffreys, 2016). Knut påpekte at han forsøkte å være optimistisk, men samtidig klarte han ikke å undergrave de vonde følelsene som lå bak likegyldigheten (Goffman, 1990).

6.3 Å bryte alle bånd

Flere av fangene valgte å bryte kontakten med nettverket sitt helt. Istedenfor å drive med inntrykkstyring for å berolige de besøkende, valgte de heller å omfavne rollen som «fange» fullstendig (Goffman, 2014). En av fangene som ikke ønsket å ha kontakt med nettverket sitt

under soningen var Emil. Han hadde sittet isolert i over åtte måneder, og hadde utviklet alvorlige isolasjonsskader gjennom oppholdet. Skadene førte til at han slet med å forholde seg til andre mennesker, og derfor klarte han heller ikke å ha kontakt med samboeren eller datteren sin.

Emil: Vet du hva det syke er? Jeg har sagt fra meg all telefonkontakt med henne for en uke siden. Ingenting med datteren min heller. Hvorfor? Jeg har ikke en gang ringt og sagt det... Og jeg skjønner det kan være tungt for henne, men... Hva skal jeg si? Det er helt jævlig å ha det sånn, det er det. Det er helt feil av meg å ikke ringe henne sikkert, men det går ikke. Du blir skadet av å sitte her. Du tramper fra deg alt, du vil ikke ha kontakt med noen.

Han fortalte at samboeren hadde sendt Kriminalomsorgen flere bekymringsbrev angående hans helse. I brevene fikk han innsyn i hvordan hun opplevde se han under besøkene, og det var en bekreftelse på at han ikke klarte å skåne henne for smertene han selv hadde. Han beskrev dette som vondt å tenke på, og derfor valgte han å kutte kontakten helt. Av lignende grunn valgte Ronny også å bryte kontakten med sitt nettverk. For han ble det lettere å takle frihetsberøvelsen ved å konsentrere seg om det som foregikk innad murene.

Ronny: Når jeg kommer inn og skal sone, da slår jeg av bryteren. Jeg går i inn i et «soningsmodus». Folk som driver og tenker mye på utsiden, at man skulle gjort det og det og det, de soner veldig, veldig tungt. Det verste som er, synes jeg da, er å ha noen på utsiden som man er glad i. For det er heller de som soner, på en måte. Føler jeg da. Og jeg synes soningen blir mye tyngre hvis man har noen på utsiden.

Siden Ronny hadde vært i fengsel nesten sammenhengende siden han var 17 år, var han klar over at han ble betraktet som en «gjenganger». Som nevnt tidligere «valgte» han isolasjon for å ikke bli inndratt i handlinger som kunne gi han en femte dom, eller forlenge straffens hans. Det viste seg at motivet bak de begåtte gjerningene som hadde ført han i fengsel var å beskytte mennesker han var glad i. Det gjorde at hele nettverket til Ronny, både på innsiden og utsiden av fengselet, hadde et potensial for å lede han inn i ny kriminalitet.

Ronny: Jeg har blitt dømt fire ganger for bruk av kniv. Jeg flyr ikke rundt på gatene og bare gjør innbrudd og sånn. Det er ikke min stil, men prinsippet er at de som skader noen av de jeg er glad i ... Da stiller jeg opp. Jeg ble født og oppvokst med kniv og brukt kniv mot ... Siden jeg var liten så ja. Høres litt brutalt ut, men prøvde å skjære huet av en fyr vet du. Så da, ja ... Han hadde banket mora mi. Og det er derfor jeg soner denne dommen her. Men jeg reiste opp til han og sa i fra først. Jeg sa at «Hvis du slår henne en gang til så kommer jeg og dreper deg». Og uken etterpå gjorde han det ... Så ja.

Ronny fortalte at han hadde fått en høy status innad fangemiljøet for sine gjerninger, og det gjorde at flere henvendte seg til han hvis de fikk problemer. Han verdsatte tilliten han ble vist, men samtidig visste han at nettverket sine praksiser ikke samsvarte med hans interesser for fremtiden. Dette utgjorde grunnen for hvorfor han «valgte» isolasjon, og hvorfor han ikke ønsket å ha kontakt med noen på utsiden under soningen. Det kan forstås som om Ronny forsøkte å løsrive seg fra sin egen kjernegruppe (Goffman, 1990). Etter hans vurderinger ville det gi han bedre forutsetninger for å leve et ikke-kriminelt liv, fordi han innrømmet at han var lett påvirkelig. Etter løslatelsen ønsket han frihet til å bestemme over seg selv og legge sin kriminelle karriere bak seg.

Med bakgrunn i straffens formål om reintegrering, kan et brudd med kjernegruppen være nødvendig for fanger som er en del av et kriminelt miljø (Justis- og beredskapsdepartementet, 2008). Ronny følte ikke skam over sin tilhørighet til kjernegruppen, men han innså at praksisene der ikke samsvarte med egne interesser (Goffman, 1990). Selv om en kjernegruppe kan være en ressurs for stigmatiserte individ, vil også praksisene til gruppen påvirke individet (Goffman, 1990). I likhet med Harald kan Ronny sitt valg om isolasjon og dermed et brudd med kontakten med nettverket på utsiden, anses som en strategi for å blende inn blant de «normale» ved endt soning (Goffman, 1990). Samtidig kan det bli vanskelig for Ronny å blende inn blant de «normale» som en «fjerdegangssoner». Goffman (1990) påpekte at grunnen til at stigmatiserte individ kan befinne seg i et selvmotsigende forhold med samfunnet er fordi de på den ene siden blir fortalt at de hører til, men på den andre siden har de en annerledeshet som ikke kan benektes (Goffman, 1990). Det gjør et brudd med kjernegruppen vanskelig, fordi den stigmatiserte vil aldri *egentlig* høre til blant de «normale» (Goffman, 1990). For Ronny sin del innebærer dette at han må stifte nye bekjenskaper som kan hjelpe han med å holde seg unna kriminalitet. Det krever at noen er villige til å se bort fra hans stigma, og belyser en utfordring fanger kan møte ved endt soning. Det kan også synliggjøre hvorfor folk vender tilbake til nettverket som fikk dem til å begå kriminalitet i utgangspunktet, fordi stemplet som «kriminell» kan være langvarig (Becker, 2008).

6.4 Oppsummering av kapitlet

I dette kapitlet har jeg drøftet hvordan fanger håndterer sitt stigma i lys av samspillet med omgivelsene på utsiden av fengselet (UP3). «Selvvalgt isolasjon» kan være en fremtidsrettet strategi som hjelper fanger med å ivareta egne interesser etter endt soning. Ved å unngå å stifte bekjenskaper kan de redusere antall identitetsmarkører som kan avsløre deres stigma

som «kriminell», og de kan lettere blende inn blant de «normale». I dette kapitlet har jeg også vist hvordan isolasjonstilværelsen kan føre til at fanger sliter med å spille en troverdig rolle i møte med publikum. Det er fordi det er store kontraster mellom å sitte isolert og delta i et sosialt samvær med andre mennesker. Det belyser et problematisk aspekt ved isolasjon ettersom fangene skal tilbake til samfunnet, og da bør fangene beherske sosialt samvær ut fra normalitetsprinsippet og straffens preventive formål. Slik kan fangenes nettverk på utsiden av murene fungere som en brobygger mellom fengselsinstitusjonen og samfunnet, men det forutsetter at de kan ivareta fangenes interesser og mål for fremtiden.

7.0 Friheten til å velge

I dette diskusjonskapittelet skal jeg drøfte funnene fra analysen med et overordnet blikk. Med denne bakgrunnen vil kapittelet også fremlegge en kritikk av fengselsstrukturene som kan føre til at fanger «velger isolasjon». Først skal jeg drøfte hvorfor fanger kan mene at «selvvalgt isolasjon» ikke er *selvvalgt*. Det skal jeg knytte til den formelle delen av vedtaket der fanger må signere papirer på at de «velger» isolasjon. Videre skal jeg med bakgrunn i informantenes utsagn drøfte hvordan isolasjon kan være en mislykket stigmastrategi. Så skal jeg drøfte om fanger bør ha muligheten til å velge det med tanke på straffens mål om rehabilitering. Avslutningsvis skal jeg gi en oppsummering av kapittelet.

7.1 Frihetens paradoks

Drøftingen har vist hvordan de fleste av fangene argumenterte for at de ufrivillig valgte isolasjon. «Valget» var påtvunget fordi deres stigma som seksualforbryter hadde blitt avslørt, eller fordi de måtte innta en uønsket rolle for å blende inn blant fangemiljøet (Goffman, 1990). Dette var på bakgrunn av at miljøet ikke aksepterte eller respekterte ulikheter, og da måtte de «velge» isolasjon for å beskytte seg selv. Fangene beskrev at de gikk med en følelse av utrygghet fordi de hadde enten hørt historier om hva som kunne skje med «avvikere» eller observert det selv. Det gjorde isolasjon til en fluktmulighet, men de var samtidig tydelige på at dette ikke var et lett valg. Det tilrettelegger for en diskusjon og problematisering av betydningen av å ta valg, og hva som kan påvirke aktørens beslutning.

Det er et skille mellom «selvvalgt» og påtvunget isolasjon. Kriminalomsorgen har ikke brukt makt for å plassere fangene i denne tilværelsen, og det gjør «selvvalgt isolasjon» til et reelt valg. Likevel kan man ikke undervurdere hvordan strukturene former fangenes forståelse av eget handlingsrom (Durkheim, 2001; Morrison, 2006). Siden fangemiljøet bestod av «avviksgrupper» som betraktet ulikhet som en trussel mot gruppens samhold, rettferdiggjorde de trakasseringen mot fangene som var annerledes (Becker, 2008). Som en konsekvens av miniatyrsamfunnet krav og normforståelse kan fangene erfare sitt eget handlingsrom ytterligere innskrenket, og det førte til at de opplevde isolasjon som det eneste gjenstående alternativet. De kunne valgt å forbli på avdelingen til tross for truslene, men da måtte de også leve i en utrygg tilværelse. Det viser hvordan strukturer kan påvirke individets oppfatning av eget handlingsrom, og hvordan de kan legge føringene for hva individet bør *velge* (Morrison, 2006).

Selv om fangene «valgte» det de følte de ble tvunget til, ble de ikke automatisk plassert i en passiv og styrt aktørrolle. For Egil og Harald var det viktig å tydeliggjøre at de *valgte* isolasjon som selvstendige aktører. Dette var deres måte å utnytte sitt handlingsrom på, siden de var lei av å ikke kunne ta egne valg under frihetsberøvelsen. Slik viste de handlingskompetanse og at de ikke lot seg styre av strukturene. De snudde maktbalansen ved å innta en holdning om at den norske rettstaten kunne frata dem store deler av sitt handlingsrom, men likevel ikke alt. Det som var igjen utnyttet de for å vise at de kunne påvirke sitt eget liv, og det var viktig ut fra deres livssituasjoner.

På tross av handlingsrommet som Egil og Harald beskriver, kan man ikke undervurdere fangenes følelser om at de ble utsatt for indirekte tvang. Selv om fanger *velger* isolasjon som en stigmastrategi eller som en måte å utvide sitt eget handlingsrom på, er «valget» tatt basert på hvordan de overindividuelle mønstre påvirker dem (Durkheim, 2001). Dette påpekte fangene ble spesielt tydelig i den formelle delen av vedtaket der de måtte signere under på at de *valgte* isolasjon. Mens fangene satt isolert ble de jevnlig spurt om de ville returnere tilbake til fellesskapet. For å forbli isolert måtte de signere papirer på at dette var deres valg. Det gjorde fangene ansvarlige for sin egen tilværelse, og det syns samtlige var provoserende. De mente Kriminalomsorgen hadde sviktet i å tilrettelegge for trygge soningsforhold, og det gjorde den formelle prosessen vond fordi de følte signeringen ga Kriminalomsorgen en ansvarsfraskrivelse.

Sett i lys av Goffman (1990) kan signeringen av papirene tydeliggjøre og bekrefte fangenes stigma (Goffman, 1990). Signeringen utgjør en symbolikk på at fangen tar et valg som en selvstendig aktør når den i realiteten følte at de ble plassert i isolasjon ufrivillig. De må ikke signere, men dersom de ønsker å forbli trygge og frigi de nødvendige midlene for å gjøre tilværelsen bedre på langsikt, er de nødt. Fangene kan ved signeringen derfor bli satt i en sårbar posisjon ved at de må offisielt bekrefte sitt utenforskap og at de godtar sin egen situasjon fordi det er nødvendig (Goffman, 1990).

Bruken av isolasjon som et disiplinerende og kontrollerende maktmiddel har mottatt kritikk fra flere internasjonale aktører (Justis- og beredskapsdepartementet, 2018). Ettersom det norske straffesystemet har fått et omdømme som «eksepsjonelt» er det viktig for den norske stat å vise at de tar kritikken på alvor (Ugelvik, 2016). Verdiene og prinsippene det norske straffesystemet er bygd på samsvarer ikke med bruken av isolasjon siden det medfører flere

og alvorlige risikoer for individet som utsettes for det (Rua & Smith, 2019). Det kan også forklare hvorfor den norske rettsstaten ønsker at fangene bekrefter at de ikke er plassert i isolasjon under tvang. Problemet er at signeringen kan gi et inntrykk om at Kriminalomsorgen er mindre ansvarlig, og det er ugunstig med tanke på informantenes fortellinger som viser at det er behov for endringer i strukturene. For å redusere omfanget av «selvvalgt isolasjon» må fanger vurdere fellesskap som det beste alternativet, og det krever en endring i miljøets verdier og prinsipper slik at det blir mer aksept for ulikheter.

7.2 Isolasjon: En mislykket stigmastrategi

Fangene drev med en kompleks stigmahåndtering både før og under isolasjonsoppholdet. Fordelen med isolasjon er at fanger slipper å ta hensyn til forventningene om hva man skal være. De slipper å innta roller som ikke faller dem naturlig, og det stilles få krav til dem som handlende aktører. Tilværelsen krever ingenting av dem, og det gjør isolasjon til en strategi som tilrettelegger for at fanger får en pause fra belastningen av å drive med informasjonskontroll (Goffman, 1990).

Det er ikke bare fordeler med å leve i en tilværelse som er ensformig og uten stimuli. Under isolasjon har fangene ingen mulighet til å bekrefte kvalitetene de besitter, og de får kun spilt rollen som «fange» i møte med andre aktører (Goffman, 1990; Goffman, 2014). Goffman presenterte i sin stigmatteori (1990) aktøren som handlende, strategisk og refleksiv ved å vise ulike strategier på hvordan individ forhandler, håndterer, skjuler og kontrollerer sitt stigma (Goffman, 1990). Det tydeliggjør at isolasjon ikke er egnet for mennesker som handlende agenter fordi tilværelsen gjør fangene passive og handlingslammet. Identitet opprettholdes gjennom et samspill med andre aktører, og dette samspillet tydeliggjør og bekrefter overfor fangene *hvem de er* (Eriksen, 1998; Goffman, 2014). Fangene kan derfor risikere å bli sine egne verste kritikere ved at de begynner å stigmatisere seg selv, fordi de har ingen andre holdepunkter enn å bli oppfattet som en «fange» (Jeffreys, 2016).

Med bakgrunn i kunnskapen om de negative konsekvensene av isolasjon, er ikke bruken forsvarlig knyttet til straffens mål om rehabilitering. Tilgivelse er et grunnleggende prinsipp i det norske straffesystemet, og det har ført til at Kriminalomsorgen har et mandat og en oppdragelsesfunksjon til å «endre» fangene slik at stigmaet som «domfelt» ikke skal ha en videre betydning etter løslatelsen (Justis- og beredskapsdepartementet, 2008). Det er en slags betryggelse til samfunnet om at «avvikere» blir innlært i de «rette» normene under

fengselsoppholdet slik at det er trygt å tilbakeføre dem (Becker, 2008). I en slik sammenheng blir bruken av isolasjon problematisk fordi isolasjon tilrettelegger ikke for rehabilitering eller for en positiv endring av fangene. Tilværelsen kan skape større barrierer for å inngå sosialt samvær med andre mennesker ettersom fangene får ikke praktisert dette under isolasjon (Goffman, 1990). Dette kom til syne i fangenes opplevelse av utenforskap, negativt selvbilde og vanskeligheten med å ha et optimistisk syn på fremtiden.

Det er ikke samfunnet alene som skal tilgi fangen for de begåtte gjerningene; det må fangen også gjøre selv. Stigmatiserte individ er klar over at de ikke tilfredsstillter samfunnets forventninger (Goffman, 1990). Et individ kan forsøke å kontrollere inntrykkene den gir av seg selv, men på tross av dette har de ingen kontroll over om de blir akseptert av andre. I denne sammenhengen er det viktig at fangene er klar over de andre kvalitetene de besitter slik at de får bedre forutsetninger for å overbevise andre individ om at de er mer enn kun sitt avvik (Goffman, 1990). Siden isolerte fanger går glipp av muligheten til å få bekreftelser gjennom sosialt samvær, blir det desto viktigere at de får mottatt bekreftelser på andre måter. Ved å tilrettelegge for at fangene kan gjøre aktiviteter som krever noe av dem, la dem innta andre roller og øve seg på å leve et sivilt liv, gir det et bedre grunnlag for rehabiliteringsprosessen. Det gjør at Kriminalomsorgen kan tilbakeføre individ med en bedre garanti om at de preventive formålene ved straffen er innfridd (Justis- og beredskapsdepartementet, 2008).

7.3 Isolasjon: Et bedre alternativ til fellesskap?

Som vist innledningsvis er det uenighet om hvordan staten skal redusere omfanget av isolasjon. Selv om Justis- og beredskapsdepartementet tilbakeviste påstanden om at ABE-reformen hadde ført til vesentlige forskjeller for Kriminalomsorgens sikkerhet og tjenestetilbud i perioden 2012-2017, satte kritikken fra internasjonale- og nasjonale overvåkningsorganer norske isolasjonspraksiser på dagsorden i samme periode (Justis- og beredskapsdepartementet, 2018; Sivilombudsmannen, 2019). Det tydeliggjør en glippe mellom den førende kriminalitetspolitikken og behovene til Kriminalomsorgens for å realisere sitt samfunnsoppdrag. Det støtter Høidal (2019) sitt standpunkt om at manglende bemanning kan føre til at flere fanger blir påtvunget isolasjon, men også at flere fanger «velger» det- slik denne studien viser (Høidal, 2019).

Diskusjonene om Kriminalomsorgens budsjett og mål om å redusere isolasjonsomfanget i norske fengsler, viser betydningen av ressurser. På den ene siden kan mer bemanning på

avdelingene gi tryggere soningsforhold, som igjen fører til at færre «velger» isolasjon. På den andre siden er isolasjon kun problematisk gjennom sine kritikkverdige og risikofylte aspekter ved isolasjonstilværelsen (Rua m.fl, 2019). Så lenge isolasjon er et alternativ til fellesskap i norske fengsler, bør isolasjonstilværelsen også være basert på et fremtidsrettet perspektiv og tilrettelegge for progresjon. Det vil si at dersom det skal være et alternativ må tilværelsen også demme opp for mulige skadevirkninger. Denne tilretteleggingen kan kreve mer ressurser, men i gjengjeld kan det føre til at fangene opplever mer meningsfull samhandling med ansatte, de kan bli påminnet om sin samfunnsverdi, og de kan bli møtt med en forståelse som gjør at de ikke inntar mer skam over sitt stigma. Det gjør at «selvisolerte fanger» kan få bedre forutsetninger for å returnere til samfunnet som fungerende medborgere, til tross for at de befinner seg i en tilværelse som naturlig kan skape større barrierer for å returnere til fellesskap (Justis- og beredskapsdepartementet, 2008).

Aktivisering og meningsfull sosial samhandling kan forhindre flere av skadevirkningene ved isolasjon, men man kan betvile den reelle effekten dette har. Isolasjon er i stor grad i uoverensstemmelse med et moderne straffesystem. Analysen viste at fangene «valgte» isolasjon av ulike grunner, og de fleste opplevde denne tilværelsen som tung. Likevel var alle tydelige på at det er nødvendig å ha muligheten til å *velge* isolasjon så lenge de gjeldende fengselsstrukturene forblir uendret. Flere påpekte at hvis de ikke hadde hatt muligheten til å komme seg bort fra fellesskapsavdelingen hadde de enten skadet seg selv, eller inntatt en rolle for å havne på sikkerhetscella. Det tydeliggjør hvordan fanger kan oppleve utenforskap, og utgjør et argument for at Kriminalomsorgen bør få mer kontroll over fellesskapsavdelingene.

Denne studien viser at fanger klarer å utnytte sitt handlingsrom, og er reflekssive og strategiske i aktørrollen gjennom sin stigmahåndtering. Likevel påvirker strukturene fangene sin oppfatning av eget handlingsrom, og det kan forklare hvorfor de mente «valget» ikke var reelt. Dette viser viktigheten av at Kriminalomsorgen, som en premissgiver for fengselsstrukturene, bør bli aktøren som bestemmer hvilke verdier, krav og forventninger fangene skal forholde seg til. På bakgrunn av fangenes fortellinger er det ikke forsvarlig at fangemiljøene kan etablere egne «miniatyrsamfunn» basert på miljøets fordommer mot bestemte avvik. Gjennom analysen har de ulike underproblemstillingene illustrert hvordan Kriminalomsorgen, ved å ta mer kontroll, kan arbeide i tråd med straffens formål, ha bedre forutsetninger for å realisere sitt samfunnsoppdrag og dermed sørge for at norske myndigheter

ikke bryter internasjonale menneskerettighetsstandarder i sine straffepraksiser. Det er viktig for at det norske straffesystemet skal beholde sitt omdømme som «eksepsjonelt».

7.4 Oppsummering av kapitlet

I dette kapitlet har jeg belyst funnene fra analysen i et overordnet perspektiv. «Selvvalgt isolasjon» kan være en strategi for å unngå spenningskontroll som oppstår ved avslørt stigma, eller en strategi for å beskytte egen identitet. Uavhengig grunn er ikke isolasjon en gunstig løsning for fanger som ønsker å være seg selv uten å ta hensyn til satte krav og forventninger. Isolasjonstilværelsens ensformighet og mangel på stimuli kan føre til at fangene opplever mer skam over å være den de er, og gjør isolasjon til en mislykket stigmastrategi. Med bakgrunn i dette kan man argumentere for at fanger ikke bør ha muligheten til å velge det. Fangene i denne studien var likevel tydelige på at det er viktig å ikke frata fanger denne muligheten. Selv om valget stod mellom to onder, ga isolasjon dem trygghet og forutsigbarhet. Det viser et tydelig behov for å foreta endringer i de gjeldende strukturene slik at fangene kan oppleve fellesskap som en ressurs.

8.0 Avslutning

I denne oppgaven har jeg sett på hvordan man kan forstå «selvvalgt isolasjon» som et fenomen i norske fengsler. Studien har en kvalitativ tilnærming, og er basert på ni dybdeintervjuer med fanger fra tre høysikkerhetsfengsler i Norge. For å belyse studiens funn valgte jeg å ta utgangspunkt i Goffman (1990) sin stigmatologi. Dette var på bakgrunn at «selvvalgt isolasjon» kan knyttes til utenforskap, og tidligere forskning som viser at «selvisolerte» fanger tilhører ofte en utsatt gruppe blant fangelandskapet. Det førte til følgende hovedproblemstilling: *Hvordan forstå fenomenet «selvvalgt isolasjon» i norske fengsler?* For å besvare denne valgte jeg å konkretisere tre underproblemstillinger som tok utgangspunkt i ulike kontekster fanger drev med stigmahåndtering i fengselsinstitusjonen: 1) Hvordan håndterer fanger sitt stigma i lys av samspillet med andre fanger? 2) Hvordan håndterer fanger sitt stigma i lys av samspillet med fengselsansatte? 3) Hvordan håndterer fanger sitt stigma i lys av samspillet med omgivelsene på utsiden av fengselet? I dette kapitlet skal jeg presentere studiens hovedfunn og besvare oppgavens hovedproblemstilling. Avslutningsvis skal jeg komme med forslag til videre forskning.

8.1 Sentrale funn

Studien har vist at fanger «velger» isolasjon av ulike grunner og for ulike formål. I et overordnet blikk er «selvvalgt isolasjon» en konsekvens av at fanger opplever at de ikke får vært seg selv i møte med andre aktører. Som vist i analysen anvender fangene en kompleks stigmahåndtering ved at de må forholde seg til bestemte krav og forventninger som kommer til syne når de inngår i sosial samhandling (Goffman, 1990). Dette ble spesielt tydelig under opphold på fellesskapsavdelingene. For å få et trygt soningsopphold måtte fangene bli «en av gutta», og det krevde at de må innta roller og utføre praksiser som gikk på bekostning av egen identitetsforståelse. Fangene var av ulike grunner ikke villige til å innfri fangemiljøets forventninger, eller så bar de et stigma som seksualforbryter som umiddelbart diskvalifiserte dem fra å bli en akseptert del av miljøet. På lignende måte bekrefter tidligere forskning at seksualforbrytere utgjør en stor andel av fangegruppen som «velger» isolasjon, og at de kan besitte helt ulike erfaringer av et fengselsopphold enn andre fangegrupper (Mann, 2016; Sivilombudsmannen, 2019; Rua m.fl., 2019).

Et viktig funn er at selv om fangene ikke klarte eller ønsket å innfri fangemiljøets krav, var flere av dem uberørte av det (Goffman, 1990). I fangenes fortellinger om egen

identitetsforståelse kom det frem at de mente medfangene ikke kjente til de andre kvalitetene deres. På denne måten oppstår det en dobbelt stigmatisering der fangemiljøet på den ene siden stigmatiserer avvikere, men på den andre siden stigmatiserer også «avvikerne» miljøet tilbake (Becker, 2008). Det førte til at flere av fangene «valgte» isolasjon som handlende aktører for å kontrollere mer av sin egen hverdag og slippe å innta roller som gikk på bekostning av hvem de er (Goffman, 1990; Goffman, 2014). Fangene beskrev muligheten til å «velge» isolasjon som befriende. For enkelte fjernet dette den intenderte smerten ved frihetsberøvelsen ved at de «valgte» det strukturene tvang dem til. Dette gjaldt primært fangene som var bitre på at Kriminalomsorgen ikke klarte å tilrettelegge for trygge soningsforhold.

Gjennom et isolasjonsopphold skjer det en endring i fangenes forståelse av seg selv som handlende aktører. Fangene sin tilværelse på fellesskapsavdelingen formes av komplekse krav for hva de skal være, i motsetning til isolasjonstilværelsen hvor det kun er nødvendig at de skal eksistere. I denne sammenheng ble det tydelig at flere av fangene ikke forstod hva isolasjonstilværelsen innebar for deres selvutvikling siden de utviklet et negativt selvbylde og vanskeligheter med å ha et optimistisk syn på fremtiden. Isolasjonssmertene førte også til at flere av fangene valgte å bryte kontakten med nettverket sitt på utsiden, fordi de mestret ikke å spille troverdige roller som skånet sine nære for smertene de selv hadde (Goffman, 2014). Det illustrerer et paradoks ved at fangene kontinuerlig kjente på et savn om å være med andre mennesker, samtidig som isolasjonstilværelsen svekket deres evne til å ta valg og utnytte eget handlingsrom. Det viser at isolasjon gjør fangene føyelige og disiplinerte uavhengig om de har valgt det selv, og belyser hvorfor fangene opplevde den jevnlig signeringen på at de «valgte» isolasjon som provoserende (Jeffreys, 2016). Selv om fangene «valgte» isolasjon med et mål om å handle etter egne interesser, førte isolasjonen til at fangene i større grad ble låst i rollen som «fange». Det viser hvordan isolasjon ikke ivaretar staffens formål om rehabilitering, og at det kan føre til svakere forutsetninger for at fangene får en vellykket reintegrering tilbake til samfunnet (Justis- og beredskapsdepartementet, 2008).

Kontrastene mellom et opphold på en fellesskapsavdeling og i isolasjon er at fangene under «selvvalgt isolasjon» er kun aktive i «valget», mens på fellesskapsavdelingen må de kontinuerlig tolke og bruke sitt handlingsrom i møte med andre aktører. Selv om fangene opplevde miljøet på fellesskapsavdelingen som truende og prinsippfast, førte den kontinuerlige stigmahåndteringen til at fangene var aktive fremfor passive. Det er grunnet at stigmahåndtering innebærer utvikling av strategier for å verne om egen identitet og avvik

(Goffman, 1990). Man kan derfor påpeke at forventningene og kravene fangene måtte håndtere på fellesskapsavdelingene styrket deres evne til å vise selvstendighet og ta valg. Et isolasjonsopphold svekker fangenes autonomi fordi de kun forholder seg til seg selv, og det blir ikke stilt krav til dem som handlende agenter. Det viser viktigheten av aktivisering, samtidig som man må erkjenne at behovet for å drive med informasjonskontroll ikke er forsvarlig. Fangene risikerer ikke utenforskap alene ved avsløring av sitt stigma, men også trusler, trakassering og vold (Goffman, 1990). Fangemiljøets kontroll over fellesskapsavdelingene etterlyser et behov for strukturelle endringer, samtidig som det bør tilrettelegges bedre for aktivisering under et isolasjonsopphold.

Det at fangene opplever et stort behov for å trekke seg unna fellesskap belyser kritiske aspekter ved Kriminalomsorgens håndtering av fangemiljøene. Samtidig er det viktig å bemerke at Kriminalomsorgen er en aktør med et handlingsrom som påvirkes av overordnede strukturer (Durkheim, 2001). Etter at Norge mottok kritikk fra nasjonale- og internasjonale overvåkningsorganer har etaten arbeidet for å redusere omfanget av isolasjon. På tross av dette har det oppstått en debatt om hvorvidt etatens varige budsjettnedskjæringer kan gi Kriminalomsorgen dårligere forutsetninger for å realisere sitt samfunnsoppdrag (Høidal, 2019). Blant annet trekker Høidal (2019) frem at flere fanger blir plassert i isolasjon grunnet manglende bemanning. Dette kan også gjøre seg gjeldende når det kommer til «selvvalgt isolasjon». Som et utfall tydeliggjøres det et behov for å endre de gjeldende fengselsstrukturene, men det er viktig å ta høyde for at Kriminalomsorgens ressurser er avhengig av støtten til andre aktører. Det illustrerer at Kriminalomsorgen ikke har et aleneansvar for å rehabilitere fangene og at deres daglige virke er i et samspill med andre aktører.

Denne studien viser at fanger er i aktørrollen reflekssive, strategiske og målbevisste gjennom sin stigmahåndtering. Fangene «valgte» isolasjon for å ivareta egne interesser, og på den måten viste de handlingskompetanse i en frihetsberøvet tilstand. De opplevde isolasjonstilværelsen som tung, men var likevel tydelige på at det er viktig at isolasjon forblir et alternativ til fellesskap så lenge fengselsstrukturene ikke endres. Ut fra straffens formål kan det argumenteres for at «selvvalgt isolasjon» ikke burde være et fenomen i norske fengsler. På den måten kan fenomenet belyse noe kritikkverdige ved norske straffepraksiser, og at det er en glippe mellom den førende kriminalitetspolitikken og hva som er Kriminalomsorgens behov.

8.2 Videre forskning

Under intervjuene kom det frem at fire av informantene hadde blitt flyttet fra store høysikkerhetsanstalter til et mindre fengsel. I denne anstalten var det ingen fanger som satt isolert, og informantene uttrykte at de hadde bedt Kriminalomsorgen om å forbli der ut soningsløpet. Dette til tross for at flere av fangene skulle bli overført til et lavsikkerhetsfengsel som tilsier mindre kontroll og mer frihet for å gjøre overgangen til storsamfunnet lettere. Informantene sammenlignet fangemiljøene i de store anstaltene mot den mindre anstalten flere ganger gjennom intervjuene. I beskrivelsene påpekte dem at fangemiljøet i den mindre anstalten var basert på respekt og at de følte seg trygge blant sine medfanger. De opplevde også en tettere kontakt med fengselsansatte, og det førte til at ingen av dem hadde et behov for å ta avstand til fellesskapet for å verne om seg selv og sine interesser.

Med dette i bakgrunn hadde det vært interessant å utføre en komparativ studie ved å sammenligne fengselsstrukturene mellom store høysikkerhetsanstalter og småanstalter. Dette kan knyttes opp mot oppfordringene Kriminalomsorgen har mottatt for å effektivisere virksomheten i etaten i lys av ABE-reformen, men også utfordringene de har hatt knyttet til straffegjennomføringskapasitet (Justis- og beredskapsdepartementet, 2014; Oslo Economics & Agenda Kaupang, 2018). Basert på funnene i denne studien kan en slik sammenslåing være ugunstig med tanke på å redusere «selvvalgt isolasjon», og derfor kan en nærmere undersøkelse av ulike strukturer muligens gi enda bedre innsikt om hva som fører til at fanger «velger» isolasjon.

9.0 Litteraturlisten

- Aakvaag, G. C. (2012). *Moderne sosiologisk teori*. Oslo: Abstrakt Forlag.
- Aase, T. H. & Fossaskåret, E. (2014). *Skapte virkeligheter: Om produksjon og tolkning av kvalitative data*. (2.utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Becker, H. S. (2008) [1963]. *Outsiders: Study in the sociology of deviance*. New York: Free Press.
- Durkheim, E. (2014 [1897]). *Selvordet*. Oversatt av H. Roll. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Eriksen, T. H. (1998). *Små steder- store spørsmål: Innføring i sosialantropologi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Finansdepartementet. (2020). *Proposisjon til Stortinget (forslag til stortingsvedtak): For budsjettåret 2020. Statsbudsjettet*. (Prop. 1 S (2019–2020)). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-1-s-gul-bok-20192020/id2671985/?ch=8>
- Giddens, A. (1984). *The Constitution of Society*. Cambridge: Polity Press.
- Goffman, E. (2014 [1959]). *Vårt rollespill til daglig*. Oversatt av K. Risvik & K. Risvik. Oslo: Pax Forlag.
- Goffman, E. (1990 [1963]). *Stigma: Notes on the management of spoiled identity*. London: Penguin Books.
- Høidal, A. (2019). Retten til fellesskap vil forebygge isolasjon. I M. Rua & P. S. Smith (Red.), *Isolasjon: Et fengsel i fengselet* (s. 251-269). Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- The Istanbul Statement on the Use and Effects of Solitary Confinement. Adopted on 9. December 2007 at the International Psychological Trauma Symposium, Istanbul. Hentet 06.04.2020 fra <https://irct.org/assets/uploads/Opinion.pdf>
- Jeffreys, D. S. (2016). Segregation and supermax confinement: An ethical evaluation. I Y. Jewkes, J. Bennett & B. Crewe (Red.), *Handbook on prisons* (2.utg, s. 169-187). Abingdon: Routledge.
- Justis- og beredskapsdepartementet. (2008). *Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn (Kriminalomsorgsmelding)*. (Meld. St. 37 (2007-2008)). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-37-2007-2008/id527624/>
- Justis- og beredskapsdepartementet. (2014). *Utviklingsplan for kapasitet i kriminalomsorgen*. (Meld. St. 12 (2014-2015)). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-12-2014-2015/id2356059/?ch=1>

- Justis- og beredskapsdepartementet. (2018). *FNs torturkomité med rapport om Norge*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/fns-torturkomite-med-rapport-om-norge/id2601783/>
- Kvale, S. (1997). *Det kvalitative forskningsintervjuet* (1.utg). Oversatt av T. M. Anderssen & J. Rygge. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Kriminalomsorgen. (ingen dato). Om kriminalomsorgen. Hentet 24.04.2020 fra <https://www.kriminalomsorgen.no/om-kriminalomsorgen.237840.no.html>
- Kriminalomsorgen. (ingen dato). Besøk, telefon og brev. Hentet 06.05.2020 fra <https://www.kriminalomsorgen.no/besok-telefon-og-brev.237857.no.html>
- Launsø, L. & Rieper, O. (2005). *Forskning om og med mennesker: Forskningsstyper og forskningsmetoder i samfunnsforskning* (5.utg.). København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck.
- Leseth, A. B. & Tellmann, S. M. (2014). *Hvordan lese kvalitativ forskning?* (1.utg.). Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Mann, R. E. (2016). Sex offenders in prison. I Y. Jewkes, J. Bennett & B. Crewe (Red.), *Handbook on prisons* (2.utg, s. 246-264). Abingdon: Routledge.
- Morrison, K. (2006). *Formations of modern social thought* (2.utg.). London: Sage.
- NSD. (2020). *Hva må jeg informere om?*. Hentet fra https://nsd.no/personvernombud/meld_prosjekt/slik_vurderer_vi.html
- Oslo Economics. & Agenda Kaupang. (2018). *Analyse av driftssituasjonen i kriminalomsorgen etter innføringen av ABE-reformen*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/analyse-av-driftssituasjonen-i-kriminalomsorgen-etter-innforingen-av-abe-reformen/id2607832/>
- Rua, M. & Smith, P. S. (2019). Forord. I M. Rua & P.S. Smith (Red.), *Isolasjon: Et fengsel i fengselet* (s. 5-8). Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Rua, M. & Smith, P. S. (2019). Isolasjon- et fengsel i fengselet. I M. Rua & P. S. Smith (Red.), *Isolasjon: Et fengsel i fengselet* (s.15-37). Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Rua, M., Smith, P.S., Horn, T. & Nilsen, J. F. (2019). Isolasjon i skandinaviske fengsler- en oversikt. I M. Rua & P.S. Smith (Red.), *Isolasjon: Et fengsel i fengselet* (s. 41-81). Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Sivilombudsmannen. (2019). *Særskilt melding til Stortinget om isolasjon i norske fengsler* (Dokument 4:3 (2018/19)). Hentet fra <https://www.sivilombudsmannen.no/aktuelt/saerskilt-melding-til-stortinget-om-isolasjon-i-norske-fengsler/>

- Straffegjennomføringsloven. (2001). Lov om gjennomføring av straff (LOV 2001-05-18-21).
Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2001-05-18-21>
- Sykes, G. M. (2007) [1958]. *The society of captives: A study of a maximum security prison*.
New Jersey: Princeton University Press.
- Tjora, A. (2017). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis* (3.utg.). Oslo: Gyldendal
Akademisk.
- Ugelvik, T. (2016). Prisons as welfare institutions?: Punishment and the Nordic model. I Y.
Jewkes, J. Bennett & B. Crewe (Red.), *Handbook on prisons* (2.utg, s. 388-403).
Abingdon: Routledge.
- Wiles, R. (2013). *What are qualitative research ethics?* London: Bloomsbury.

Vedlegg

Vedlegg 1: NSD- godkjenning

NSD sin vurdering

Prosjekttittel

Frivillig isolasjon i norske fengsler

Referansenummer

559541

Registrert

29.10.2019 av Marte Gulbrandsen - martegul@stud.ntnu.no

Behandlingsansvarlig institusjon

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet NTNU / Fakultet for samfunns- og utdanningsvitenskap (SU) / Institutt for sosiologi og statsvitenskap

Prosjektansvarlig (vitenskapelig ansatt/veileder eller stipendiat)

Johan Fredrik Rye, johan.fredrik.rye@ntnu.no, tlf: 99273088

Type prosjekt

Studentprosjekt, masterstudium

Kontaktinformasjon, student

Marte Gulbrandsen, gulbrandsenmarte@gmail.com, tlf: 93868902

Prosjektperiode

29.11.2019 - 01.08.2020

Status

25.11.2019 - Vurdert

Vurdering (1)

25.11.2019 - Vurdert

Det er vår vurdering at behandlingen vil være i samsvar med personvernlovgivningen, så fremt den gjennomføres i tråd med det som er dokumentert i meldeskjemaet den 25.11.19 med vedlegg, samt i meldingsdialogen mellom innmelder og NSD. Behandlingen kan starte.

MELD VESENTLIGE ENDRINGER

Dersom det skjer vesentlige endringer i behandlingen av personopplysninger, kan det være nødvendig å melde dette til NSD ved å oppdatere meldeskjemaet. Før du melder inn en endring, oppfordrer vi deg til å lese om hvilke type endringer det er nødvendig å melde:https://nsd.no/personvernombud/meld_prosjekt/meld_endringer.html

Du må vente på svar fra NSD før endringen gjennomføres.

TYPE OPPLYSNINGER OG VARIGHET

Prosjektet vil behandle alminnelige personopplysninger, særlige kategorier av personopplysninger om etnisitet, politisk oppfatning, religion, filosofisk overbevisning, helseforhold, seksuelle forhold eller seksuell orientering, samt personopplysninger om straffedommer og lovovertrедelser frem til 01.08.20.

LOVLIG GRUNNLAG

Prosjektet vil innhente samtykke fra de registrerte til behandlingen av personopplysninger.

Vår vurdering er at prosjektet legger opp til et samtykke i samsvar med kravene i art. 4 nr. 11 og 7, ved at det er en frivillig, spesifikk, informert og utvetydig bekreftelse, som kan dokumenteres, og som den registrerte kan trekke tilbake.

For straffeopplysninger vil lovlig grunnlag for behandlingen være de registrertes samtykke, jf. personvernforordningen art. 6 nr. 1 a), jf. art. 10, jf. personopplysningsloven § 11(2) a), jf. § 9 (2).

For alminnelige og særlige kategorier av personopplysninger vil lovlig grunnlag for behandlingen være de registrertes samtykke, jf. henholdsvis, personvernforordningen art. 6 nr. 1 a), og personvernforordningen art. 6 nr. 1 a) jf. art. 9 nr. 2 a), jf. personopplysningsloven § 10, jf. § 9 (2).

PERSONVERNPRINSIPPER

NSD vurderer at den planlagte behandlingen av personopplysninger vil følge prinsippene i personvernforordningen:

- om lovlighet, rettferdighet og åpenhet (art. 5.1 a), ved at de registrerte får tilfredsstillende informasjon om og samtykker til behandlingen
- formålsbegrensning (art. 5.1 b), ved at personopplysninger samles inn for spesifikke, uttrykkelig angitte og berettigede formål, og ikke viderebehandles til nye uforenlige formål
- dataminimering (art. 5.1 c), ved at det kun behandles opplysninger som er adekvate, relevante og nødvendige for formålet med prosjektet
- lagringsbegrensning (art. 5.1 e), ved at personopplysningene ikke lagres lengre enn nødvendig for å oppfylle formålet.

DE REGISTRERTES RETTIGHETER

Så lenge de registrerte kan identifiseres i datamaterialet vil de ha følgende rettigheter: åpenhet (art. 12), informasjon (art. 13), innsyn (art. 15), retting (art. 16), sletting (art. 17), begrensning (art. 18), underretning (art. 19), dataportabilitet (art. 20).

NSD vurderer at informasjonen om behandlingen som de registrerte vil motta oppfyller lovens krav til form og innhold, jf. art. 12.1 og art. 13.

Vi minner om at hvis en registrert tar kontakt om sine rettigheter, har behandlingsansvarlig institusjon plikt til å svare innen en måned.

FØLG DIN INSTITUSJONS RETNINGSLINJER

NSD legger til grunn at behandlingen oppfyller kravene i personvernforordningen om riktighet (art. 5.1 d), integritet og konfidensialitet (art. 5.1. f) og sikkerhet (art. 32).

OneDrive er databehandler i prosjektet. NSD legger til grunn at behandlingen oppfyller kravene til bruk av databehandler, jf. art 28 og 29.

For å forsikre dere om at kravene oppfylles, må prosjektansvarlig følge interne retningslinjer/rådføre dere med behandlingsansvarlig institusjon.

OPPFØLGING AV PROSJEKTET

NSD vil følge opp ved planlagt avslutning for å avklare om behandlingen av personopplysningene er

Lykke til med prosjektet!

Kontaktperson hos NSD: Silje Fjelberg Opsvik Tlf. Personverntjenester: 55 58 21 17 (tast 1)

Vedlegg 2: Godkjent søknad om forskning i Kriminalomsorgen

Professor Johan Fredrik Rye

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, NTNU, Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse

Institutt for sosiologi og statsvitenskap

7491, Trondheim

Deres ref:

Vår ref:

Dato:

200900463-317

14.10.2019

SVAR PÅ SØKNAD OM FORSKNING I KRIMINALOMSORGEN - ISOLASJON

Vi viser til søknad om forskning i kriminalomsorgen mottatt 1.oktober 2019 fra Marte Gulbrandsen. Søknaden inneholder prosjektbeskrivelse, informasjonsskriv til mulige informanter, intervjuguide, samtykkeerklæring til mulige informanter samt bekreftelse fra faglig veileder Johan Fredrik Rye, professor i sosiologi ved NTNU. Svar på søknad sendes faglig veileder slik praksis er når søker selv ikke har forskerkompetanse.

Marte Gulbrandsen er lektorstudent i sosiologi ved NTNU og skal skrive masteroppgave i sosiologi våren 2020. Tema for oppgaven er frivillig isolasjon i norske fengsel.

Gulbrandsen søker kriminalomsorgen om tillatelse til å intervju innsatte som på tidspunktet intervjuet blir gjort er under frivillig isolasjon, eller innsatte som tidligere har valgt dette, men som nå er en del av fellesskapet igjen.

Gulbrandsen vil undersøke *hvorfor* innsatte velger frivillig å trekke seg unna fellesskapet og hvorvidt frivillig isolasjon kan påvirke straffens ønskede formål om rehabilitering.

Hun ønsker å intervju 8-12 innsatte, fortrinnsvis fra [*fjernet for å ivareta løftet om anonymitet*] Dersom det ikke er mulig å få tilstrekkelig antall informanter fra [*navn på fengsel*], ønsker Gulbrandsen å intervju innsatte fra [*fjernet for å ivareta løftet om anonymitet*] eller andre fengsler i området. Likelydende søknad er sendt Kriminalomsorgen region ****. Kriminalomsorgen region *** behandler denne søknaden på vegne av begge regioner.

Forskning i fengsel, hvor informantene er innsatte som velger/har valgt å isolere seg selv, krever særlig hensyn til varsomhet. Dette er mennesker som er sårbare på grunn av den

spesielle situasjonen de befinner seg i. I tillegg stilles det skjerpede krav til å sikre frivillighet ved forskning som foregår i fengsel, fordi det kan være usikkerhet knyttet til hvorvidt deltakerne har følt seg presset til å delta.

Gulbrandsen har vist i sin søknad og prosjektbeskrivelse at hun har innsikt i den særlige sårbare situasjonen disse innsatte befinner seg i, og konsekvenser for mental helse. Hennes veileder har oppgitt at Gulbrandsen får jevnlig veiledning under sitt arbeid og har vurdert prosjektet som gjennomførbart. Gulbrandsen har utarbeidet informasjonsbrev og samtykkeskjema som skal sikre at informanter er godt informert om frivillighet ved deltakelse.

VEDTAK

Kriminalomsorgen region **** innvilger søknaden.

Det kreves at den som skal gjennomføre samtaler og intervju av innsatte fremlegger politiattest.

Søknaden er vurdert av [*anonymisert*] som bekrefter at de kan bistå med å rekruttere deltakere og legge til rette for intervju med innsatte. Dersom søker kommer fram til at det er behov for flere informanter, må Kriminalomsorgen region øst bistå ift å innhente uttalelser fra fengsler i region øst om deres kapasitet til å bistå.

Problemstillingen som det søkes forsket på er et dagsaktuelt tema som kriminalomsorgen er opptatt av å få ny kunnskap om. Tema som studenten har valgt, selvisolering, vurderes å gi etaten og samfunnet for øvrig informasjon og ny kunnskap.

Søknaden er utformet i tråd med de krav som stilles til forskning i kriminalomsorgen, jfr. retningslinjer for behandling av søknader om forskning.

Det er ikke behov for å gi dispensasjon fra taushetsplikten da deltakelse forutsetter samtykke i alle ledd.

a. Sikkerhetsvurdering

Forskningen skal gjennomføres på en forsvarlig måte og domfelte, innsatte og ansatte skal ikke utsettes for personlige belastninger. Forskeren skal forholde seg til den enkelte enhets sikkerhetsmessige instruksjoner. Det er opp til den enkelte enhetsleder å vurdere om forskningsprosjektet er praktisk gjennomførbart i enheten og hvordan gjennomføringen skal

gjøres for at den skal være sikkerhetsmessig forsvarlig. Forskeren skal forholde seg til de sikkerhetsmessige tiltak som er påkrevd i gjennomføringen. Forskeren skal fremlegge bakgrunns materialet og informere enhetene ut ifra deres behov.

Det kreves at den som skal gjennomføre samtaler og intervju av innsatte fremlegger politiattest.

Dersom forsker ønsker å ta i bruk andre spørreskjema eller belyse andre problemstillinger enn godkjent må det fremlegges ny søknad til Kriminalomsorgen for godkjenning.

b. Forskers taushetsplikt

Opplysninger forskeren blir gjort kjent med kan være undergitt taushetsplikt, jf. forvaltningsloven § 13. Forskeren er undergitt taushetsplikt, jf. forvaltningsloven § 13 c. Av § 13 e følger at forskeren plikter å hindre andre i å få tilgang til eller kjennskap til opplysningene. Overtredelse av bestemmelser om taushetsplikt er straffbart, jf. Straffeloven § 121. Behandling av personopplysninger reguleres av lov om personopplysninger (LOV 2000-04-14 nr. 13) med tilhørende forskrift (FOR 2000-12-15 nr. 1265), og forskningsprosjekter er særlig omtalt i § 7-27 i forskrift til personopplysningsloven. Det er et vilkår at forsker undertegner en taushetserklæring med henvisning til bestemmelsene ovenfor. Slik erklæring utarbeides av den enhet der forskningen skal gjennomføres.

c. Oppbevaring av materiale

Forskeren skal påse at innsamlet materiale blir oppbevart på en forsvarlig måte og at det foretas anonymisering av personidentifiserbare opplysninger ved publikasjon. Innsamlet materiale som inneholder personidentifiserbare data, skal makuleres så snart undersøkelsen er avsluttet. Dersom det skal gjøres unntak fra denne hovedregel, må dette godkjennes av Datatilsynet.

d. Rapportering

Forskeren skal sende et eksemplar av forskningsrapporten til Kriminalomsorgen region *** til biblioteket ved Kriminalomsorgens høyskole og utdanningscenter (KRUS) og til Kriminalomsorgsdirektoratet. Det er ønskelig at forskeren melder resultatene til respondentene i en eller annen form.

Klageadgang

Regiondirektørens vedtak om å anvende taushetsbelagte opplysninger til forskningsformål, kan påklages til Kriminalomsorgsdirektoratet. Klageretten etter forvaltningsloven kap. VI § 28, omfatter den som ikke får medhold i sin søknad om forskning og den som taushetsplikten er satt til vern for, i denne sammenheng innsatte/domfelte og tilsatte.

Kriminalomsorgen region ****

Vedlegg 3: Informasjonsskriv til informantene

Informasjonsskriv til deltakere i studien om «Frivillig isolasjon».

Studiens formål

Mitt navn er Marte Gulbrandsen, og jeg er en 24 år gammel lektorstudent ved NTNU i Trondheim. Jeg går mitt femte år og skal skrive master i sosiologi våren 2020 under Instituttet for sosiologi og statsvitenskap. I den forbindelse har jeg lyst til å forske på «frivillig isolasjon» i norske fengsler gjennom en kvalitativ studie. Jeg har et ønske om å intervju innsatte som for tiden sitter «frivillig isolert» eller som tidligere har gjort det. Norge har blitt kritisert av FN og EU sine torturkomiteer for sin bruk av påtvungne isolasjonspraksiser. Det som derimot ikke har blitt belyst er innsatte som selv ønsker å fjerne seg fra fellesskapet gjennom «frivillig isolasjon». Det synes jeg er spennende, viktig og interessant å undersøke nærmere. Hensikten med intervjuene er å undersøke hvorfor innsatte *velger* isolasjon, hvordan dette oppleves og hva som bør endres for at innsatte ikke skal trekke seg fra fellesskapet. Jeg er også åpen for andre perspektiver og synspunkter ved temaet, og styres av egen nysgjerrighet og ønske om å gjøre norske soningsforhold bedre for fremtidige innsatte.

Hva innebærer deltakelse i studien?

Intervjuet vil vare mellom 45-60 minutter og gjennomføres på et sted i fengselet som er godkjent av fengselet og komfortabelt for deg som informant. Behandlingsansvarlig for studien er NTNU. Ved tillatelse vil det bli tatt opp med lydopptaker fra en lukket enhet, og dette vil slettes med en gang oppgaven er levert. Det er kun jeg som vil transkribere materialet, men veilederen min, Johan Fredrik Rye, vil se materialet i arbeidet med oppgaven. Under intervjuet vil jeg spørre om hvorfor du valgte isolasjon og hvordan du opplever denne tilværelsen. Videre spørsmål består av en åpen struktur der jeg spør hvordan og hvorfor du mener eller føler om noe knyttet til «frivillig isolasjon». Som informant får du også muligheten til å fremme egne synspunkter uavhengig av spørsmålene som blir stilt. Jeg er ikke interessert i spørsmål knyttet til din kriminelle bakgrunn. Jeg kommer ikke til å stille deg

konkrete og direkte spørsmål som helsetilstand, seksualitet eller lignende. Hvis du likevel bidrar med slike opplysninger vil jeg bruke de i oppgaven dersom jeg anser det som relevant. For å sikre din anonymitet vil jeg transkribere intervjuet umiddelbart etter gjennomføring og anonymisere innholdet. Jeg vil kun dele opplysninger du selv velger å dele og som jeg deretter anser som relevant for mitt forskningsspørsmål.

Dine rettigheter

Materialet fra intervjuene vil bli brukt i masteroppgaven min i form av sitater som blir helt anonymisert. Jeg vil også gi deg et nytt navn og fjerne alle personlige opplysninger. Som informant kan du trekke deg både før, under og etter intervjuet er gjort. Dersom du føler deg misforstått, ikke fikk fortalt alt du ville eller har spørsmål knyttet til oppgaven vil jeg gjerne at du tar kontakt med meg. Jeg vil også informere om at du har retten til å be om innsyn, retting, sletting, dataportabilitet og begrensning av materialet. Du har også rett til å klage til Datatilsynet.

Kontaktinformasjon

Ved behov for å kontakte meg, trekke tilbake utsagn eller trekke deg fra prosjektet gjøres dette ved å skrive/fylle ut en *samtalemelding* med avkrysning «Andre» og spesifisere ønske om å snakke med din kontakt person. Din kontakt person vil deretter videreformidle eventuelle korrigeringer, trekking fra prosjektet eller andre henvendelser til meg umiddelbart. Ved behov for å snakke med prosjektleder om oppgaven ta gjerne kontakt med min veileder Johan Fredrik Rye på telefon 99 27 30 88 eller per epost johan.fredrik.rye@ntnu.no ved andre spørsmål om oppgaven. Du kan også ta kontakt med NTNUs personvernombud Thomas Helgesen (thomas.helgesen@ntnu.no) eller NSD – Norsk senter for forskningsdata AS (personverntjenester@nsd.no eller telefon 55 58 21 17).

Ved prosjektets slutt vil alle personopplysninger slettes og dette er senest 01.08.2020.

Til slutt vil jeg takke deg for at du stiller til intervju. Ditt bidrag er viktig for å gjøre soningsforholdene i norske fengsler bedre.

Jeg setter stor pris på det.

Marte Gulbrandsen.

Vedlegg 4: Samtykkeskjema

Samtykkeskjema for deltakere i studien om «Frivillig isolasjon»

Gjennom dette skjemaet samtykker jeg, _____
at jeg har lest informasjonsskrivet om «frivillig isolasjon» i masterprosjektet til Marte Gulbrandsen.

- Jeg har forstått at jeg kan trekke meg både før, under og etter intervjuet er gjennomført uten å oppgi grunn.
- Jeg har forstått at mine utsagn blir anonymisert.
- Jeg har forstått at jeg har rett til tilsyn, retting, begrensning, dataportabilitet og sletting av intervjumaterialet.
- Jeg har forstått at jeg har rett til å klage til Datatilsynet.
- Jeg har forstått at jeg blir gitt et fiktivt navn i masteroppgaven og at alle personopplysninger som kommer frem blir fjernet/anonymisert.
- Jeg er klar over at veilederen til Marte Gulbrandsen, Johan Fredrik Rye, har tilgang til personopplysningene og materialet fra intervjuene under veiledning med oppgaven.
- Jeg har forstått at mine personopplysninger og svar i intervjuene blir slettet etter oppgaven er levert. Prosjektlutt er senest 01.08.2020.

Med dette gir jeg tillatelse til at mine svar blir brukt i masteroppgaven til Marte Gulbrandsen.

Dato/Sted

Underskrift

Vedlegg 5: Intervjuguide

Intervjuguide: Frivillig isolasjon

Før vi begynner vil jeg gjerne uttrykke min takknemlighet for at du stiller på intervju. Ditt bidrag er viktig for å belyse fenomenet «frivillig isolasjon» og for å bedre soningsforholdene i norske fengsler. Jeg vil gjerne bruke en lydopptaker hvis du gir meg tillatelse til det. Du kan når som helst be meg om å ta den av. Vil også påminne deg om at du kan trekke deg både før, under og etter intervjuet. Hvis det er spørsmål du ikke ønsker å svare på så er det helt i orden. Om du har spørsmål om oppgaven eller intervjusituasjonen vil jeg gjerne svare deg. Tusen takk for at du stiller til intervju.

1. Oppvarmingsspørsmål:

- Kan du begynne med å fortelle litt om deg selv?
 - Hva gjorde du før soningen?
 - Har du utdanning? Og/ eller arbeid?
 - Hva liker du å gjøre på fritiden?
 - Vil du fortelle meg om familieforhold eller andre nære relasjoner? Har du kontakt med de nå?
- Jeg vil gi deg muligheten til å snakke om dommen din hvis du har lyst, men det er helt i orden om du ikke har lyst til å gå innpå det. Vil du snakke om hva du er dømt for? I så fall:
 - Hvor lang dom fikk du?
 - Hvor lenge har du igjen av soningen?
 - Syns du eventuelt at egen straff er rettferdig? Hvorfor/hvorfor ikke?

2. Soningsforhold:

- Hvordan har du det nå for tiden?
- Trives du på cellen?
 - Hvorfor/hvorfor ikke?
 - Hva syns du om størrelsen/interiøret/sengen?
- Foretrekker du å være på cellen eller i andre fellesarealer?
 - Hvorfor foretrekker du det stedet?
- Har du blitt kjent med noen andre innsatte?

- Hva gjør at du tilbringer tid med den/de?
- Syns du det er viktig å ha en venn eller person du kan snakke med mens du sitter i fengsel?
 - Utdyp dette gjerne.

3. Isolasjon.

- For å delta i dette intervjuet så er du, eller har vært, «frivillig isolert». Kan du fortelle meg hvorfor du «valgte» å isolasjon?
- Hva syns du er/var vanskeligst med å være isolert?
- Hva syns du er/var mest fordelaktig med å være isolert?
- Da du var isolert: Fikk du et større savn om å være med andre mennesker?
 - Hvis du savnet noen: hvem?
 - Hvis du ikke savnet noen eller sosialt samvær: Kan du tenke deg hvorfor?
 - Har savnet etter å være med andre mennesker endret seg mens du har vært isolert?
- Føler du deg trygg i her i fengselet?
 - Hvorfor/hvorfor ikke?
 - Hva skal til for at du skal føle deg trygg?
- Hvilken betydning fikk fengselsansatte for deg mens du var isolert?
- Hvordan oppfatter du begrepet «selvvalgt isolasjon»?
- Hva syns du om fengselsforholdene under isolasjon?
 - Hva burde eventuelt blitt gjort annerledes?
- Hva vil du si var den største påkjenningen med å sitte isolert?
- Har du vært en del av et fellesskap før soningen?
- Har du sittet i varetekt?
 - Hvordan opplevde du det i forhold til «frivillig isolasjon»?
- Har du skadet deg mens du har vært isolert?

4. Rehabilitering

- Førte isolasjon til at du forstod mer av hvorfor du havnet i fengsel i utgangspunktet?
 - Hvorfor/hvorfor ikke?
- En av grunnene til at man straffer i Norge er fordi man ønsker å rehabilitere innsatte tilbake til samfunnet. Føler du at isolasjon bidrar til det?

- Opplevde du at tiden du fikk alene gjorde at du tenkte mer på ting?
 - Vil du fortelle meg hva du tenkte på?
 - Kan du beskrive hva slags tankemønstre du fikk?

5. Fremtiden:

- Hva tenker du angående fremtiden?
- «Valgte» du isolasjon med tanke på fremtiden?
 - Kan du fortelle meg mer om det?
- Er du optimistisk angående fremtiden?
 - Kan du fortelle meg mer om det?
- Hva gleder du deg mest til med å være ferdig med soningen?
- Hva tror du er de største utfordringene du vil møte når du er ferdig med å sone?
 - Har du eventuelt en plan for hva du skal gjøre dersom du opplever at det blir vanskelig?
 - Tenkte du mye på disse utfordringene da du satt isolert?

6. Tanker om fengsel og straff:

- Syns du «frivillig isolasjon» er et viktig tilbud for innsatte i fengsel?
 - Hvorfor/hvorfor ikke?
- Hvis du ikke hadde hatt muligheten til å velge isolasjon, hvordan hadde du håndtert det?
- Hvis du skulle selv valgt straffen du skulle ha, hva ville du valgt og hvorfor?

7. Avslutning:

- Er det noe du føler for å fortelle meg som jeg ikke har spurt om?

Tusen takk for at du stilte til intervju. Ta gjerne kontakt med meg hvis du har flere spørsmål om studien eller kommer på andre bidrag som kan være nyttig for å forstå «frivillig isolasjon».